

ниях (рис. 15 : 1). Только мужская одежда застегнута фибулами. Все они арбалетовидные, чаще всего с тесловидной ножкой (рис. 16), реже — с перекладинами (рис. 15 : 3), или фибулы с головками в виде маковых коробочек (рис. 17). Для женских погребений специфичны такие находки, как головные венки-ленты, сотканые из разноцветных нитей, концы которых собраны в бронзовую спираль и закреплены деревянным тонким прутом (рис. 14 : 1). Пара бронзовых булавок, соединенных цепочками, — также характерное грудное украшение женщин (рис. 20, 21). Некоторые из них отделаны серебром. Встречаются и одиночные бронзовые булавки различного вида, как, например, крестообразные булавки (рис. 19 : 1, 3), булавки с трубковидной головкой (рис. 19 : 4). Следует отметить, что железные посоховидные булавки известны как в женских, так и в мужских погребениях (рис. 19 : 5, 6). Почти во всех захороне-

ниях встречаются 1 или 2 амулета — янтарные бусинки, прикрепленные к грудным украшениям.

Браслеты по форме разделяются на ленточные (рис. 15 : 2), спиралевидные (рис. 14 : 2; 23) и манжетообразные с треугольным ребром посередине (рис. 22). Последние браслеты найдены лишь в женских захоронениях. Перстни спиралевидные.

В могильном инвентаре редко встречались рога для питья, остатки узд (железные удила). Вещевой материал позволяет отнести исследованные погребения к VII—VIII вв. Но такие случайные находки, как подковообразные фибулы (рис. 18 : 2, 3), гвоздеобразные булавки с дисковидной плоской шляпкой (рис. 18 : 1), а также булавки с треугольной головкой (рис. 19 : 2) свидетельствуют о том, что могильник Каштауналяй функционировал и позднее, т. е. в конце I—начале II тысячелетия.

POŽERĖS PLOKŠTINIS KAPINYNAS

ADOLFAS TAUTAVICIUS

Ligšiolinėje archeologinėje literatūroje Požerės plokštinis kapinynas buvo žinomas kaip Paežerio kapinynas. 1974 m. norminant gyvenviečių vardus, kaimas pavadintas Požere. Jis yra Šilalės rajone, apie 5 km į šiaurės rytus nuo Upynos ir maždaug 8 km į pietus nuo Kaltinėnų; kapinynas kaimo laukų šiaurinėje dalyje, kalvoje — Karnagos kalne. Kalvą iš rytų juosia Ikvėdžio upelio slėnis, kapinynas lieka kairiame upelio krante, iš šiaurės yra mažo upelio — Ikvėdžio intako — slėnis, iš vakarų — kelių hektarų dydžio pelkė, vadinama „Kapų pjauniu“. Į pietus kalva pamažu nuolaidėja ir susilieja su gretimais laukais. Šiaurinis ir rytinis jos šlaitai gana statūs, pietinis nuolaidesnis. Jos viršus irgi ne visai lygus.

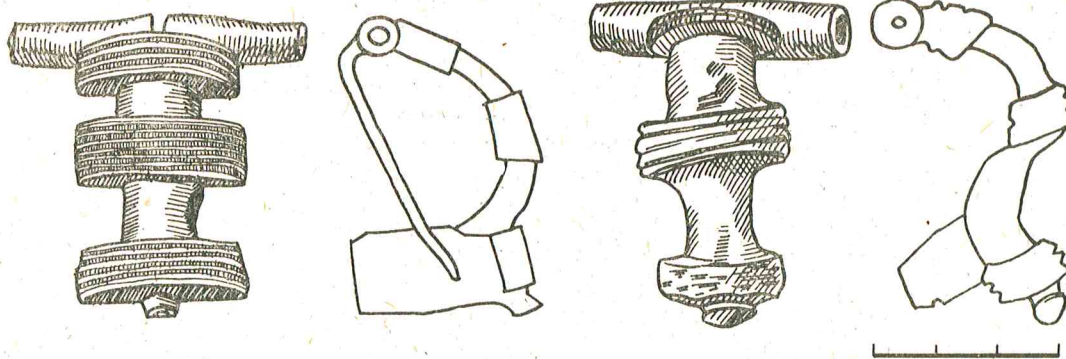
Karnagos kalne, pasakojama, buvęs miestas. Šiaurinėje dalyje, ant aukščiausios viršūnės stovėjusi varpinė, o kiek piečiau, ant žemesnės — bažnyčia. Karnagos miestas buvęs sudegintas per karus su švedais. Kalne likę tik užkasti bažnytiniai indai. Persikėlę prie Lingės ežero žmonės įkūrė Požerės (Paežerio) kaimą, o Karnaga virtusi jo ganyklomis. Kalvos viršuje vėjas išpustydavęs žmonių kaulų, kažkokių senienų. Buvusios matomos akmenų eilės — „bažnyčios pamatai“.

XX a. pradžioje, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, Karnaga liko vieno valstiečio nuosavybe, pradėta arti. Nedirbamas paliktas tik apie 30 m skers-

mens sklypelis — tariamoji bažnyčios vieta. Ji apkasta grioviu, aplink sudėta žema akmenų tvorelė kaip apie senas kaimų kapinaites, pastatyta pora medinių kryžių. Šitaip atsirado ir dabar esančios tarsi kaimo kapinaitės.

Ariant kalvą, buvo randama žmonių kaulų ir įvairių kitų daiktų. Apie 1930 m. čia pasitaikę radiniai susidomėjo netoli kapinyno gyvenusio valstiečio sūnus V. Bambašas, kuris mokėsi Kaune. Jis ėmė kasinėti kapinyną, rinko senienas ir pardavinėjo jas Kauno miesto muziejui. Taip 1930—1938 m. į Kauno muziejus pateko apie 120 II—XVI a. papuošalų, ginklų ir kitų daiktų (KVIM, 969 : 1—19, 1006 : 1—80, 1049 : 1—17, 1100, 1202 : 1—7). Šiuos radinius ir patį kapinyną nuo 1938 m. jau gana dažnai mini archeologai (Puzinas J., 1938, p. 255, 260, 262, 269, pav. 69 : 3; Moora H., 1938, p. 311; Alseikaitė-Gimbutienė M., 1946, p. 183, 189, 199; LAB, p. 536, 541, 553; LLM, t. 2, pav. 54, 55, 244, 245, 260).

Karnagos kalvos pietinis šlaitas ir po karo buvo ariamas. 1958—1959 m. apie 100 m į pietryčius nuo kapinaičių išverstos žmogaus ir žirgo kaukolės bei keletas žalvarinių papuošalų. Tada vietiniai senienų mėgėjai čia iškasė keliolika įvairaus dydžio duobių ir, surinkę sveikesnius dirbinius, įsirengė „muziejų“. Keletas radinių pateko į Upynos vidurinę mokyklą, o iš jos 1961 m. — į Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejų, likusieji kartu su V. Statkevičiaus

1 pav. Laiptelinės segės

surankiotaisiais tą patį muziejų pasiekė 1977 metais.

1964 m. paminklą žvalgė Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologai (Tautavičius A., 1965, p. 55–64). Tada ir paaiškėjo, kad plokštinis kapinynas ir buvęs pilkapynas užima maždaug 1–1,5 ha. Kalvos viršuje, kur padarytos „kapinaitės“, būta XIV–XVI a. kapų. Šalia jų iš pietų yra XIII–XIV a. sudegintų mirusiųjų ir XV–XVI a. nedegintų mirusiųjų kapų. Į pietvakarius nuo kapinaičių apie 60–70 m skersmens plote aptikta II–IV a. pilkapių, kurių sampliai apjuosti akmenų vainikais. Juos žmonės ir vadino bažnyčios pamatais. Kadangi akmenys trukdė arti, tai buvo išlupti ir panaudoti statyboms. 1964–1965 m. kolūkis šioje vietoje iškasė kelias tranšėjas šakniavaisiams laikyti, greta ėmė smėlį kaupams, ir pilkapių liekanos buvo visai sunaikintos. Iš buvusių kapų į muziejus pateko 5 II–III a. antkaklės kūginiais galais (KVIM, 1006 : 20, 1100, 1202 : 1–2; IEM, AR 469 : 434), 2 laiptelinės segės (pav. 1; IEM, AR 469 : 442, 488), kelios to laikotarpio juostinės apyrankės (KVIM, 1006 : 1, 2, 1202 : 3–6; IEM, AR 469 : 326), taip pat III–IV a. žalvarinis pentinas (LLM, t. 2, pav. 260; KVIM, 1006 : 7).

Pietiniame—pietrytiniame kalvos šlaite, kuris leidžiasi į pelkę, esama VI–VIII a. kapų. 1966 m. liepos 26—rugpjūčio 28 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologai kartu su Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus darbuotojais ištyrė dalį šio šlaito. Apie 70 m į pietryčius nuo „kapinaičių“, į pietus nuo ūkio kastų tranšėjų buvo padarytos 7 perkasos — ištirtas 348 m² plotas. Čia rasti 132 VII–VIII a. nedegintų mirusiųjų kapai (pav. 2). Dar vieno kapo (Nr. 133) liekanų aptikta dirvoje maždaug 35 m į rytus nuo ištirtu ploto (Tautavičius A., 1967; IEM, AR 469 : 1–332). Be to, šalia „kapinaičių“ iš rytų ir šiaurės vakarų iškasta po 20 m² perkasą ir rasta 14 XV–XVI a. kapų bei

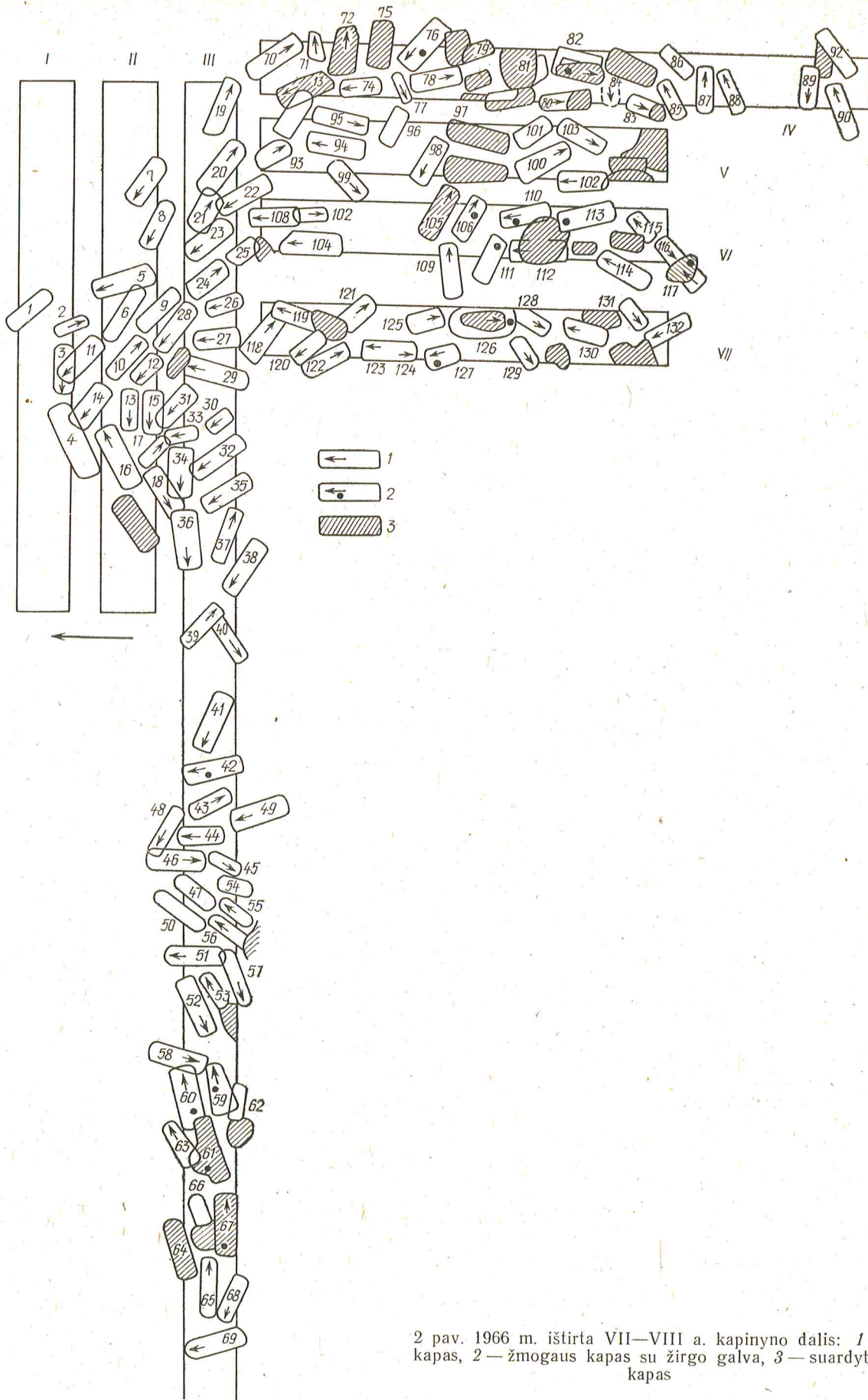
XIII–XIV a. sudegintų mirusiųjų kapų pėdsakų (radiniai — IEM, AR 469 : 333–409). Iškasti dar keli šurfai ir bandomosios perkasos „varpinės“ vjejoje, taip pat kalvos šiaurės rytų ir rytų krašte, bet nei kapų, nei gyvenvietės pėdsakų neaptikta (pav. 3).

Straipsnyje skelbiami duomenys apie čia rastus VII–VIII a. kapus. Tai buvo pirmas kiek plačiau tyrinėtas to laikotarpio centrinės Žemaitijos dalies kapinynas. Ligšiol archeologinėje literatūroje paminėtas tik vienas kitas šių tyrinėjimų radinys (Таутавичюс А., 1967, c. 274–276; 1970, c. 237–238; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 283, pav. 29).

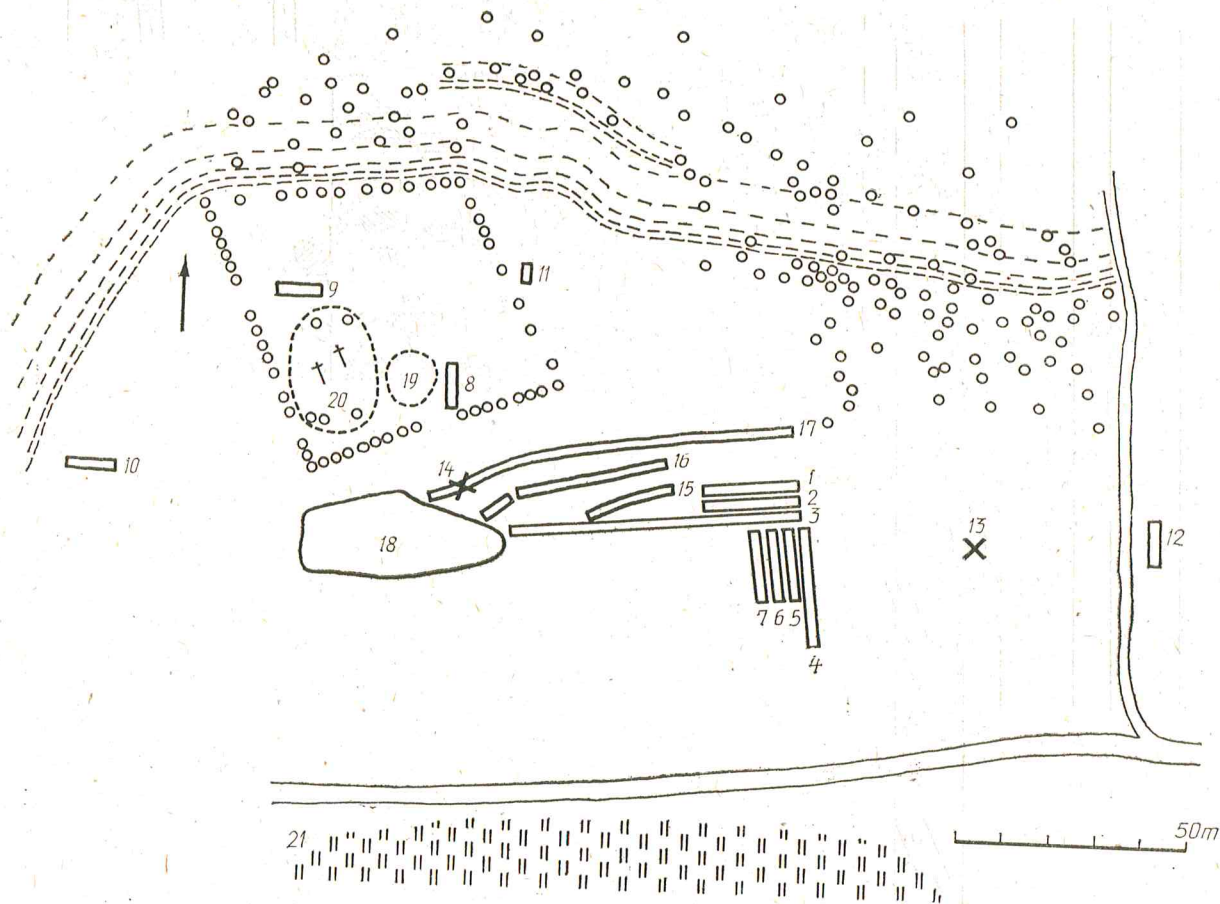
Laidosena. Mirusiesiems laidoti buvo kasamos keturkampės pailgos duobės. Kartais jų kampai ir net visas galas būna apvalūs (vaiko k. Nr. 21). Duobės dažniausiai apie 2–2,3 m ilgio ir 0,7–0,9 m pločio, tik pavienės ilgesnės ar platesnės. Pvz., kapo Nr. 98 duobė yra 1 m pločio arba kapo Nr. 61 duobė — 2,5 m, kapo Nr. 126 — 2,4 m ilgio. Apskritai vyrų kapų duobės kiek ilgesnės, tuo tarpu vaikų būna nuo 0,5 × 0,8 m iki 0,7 × 1,6 m. Gilyn duobė dažnai kiek siaurėja ir trumpėja. Antai kapo Nr. 41 duobė iš pradžių buvo 0,8 × 2,2 m dydžio, o 0,95 m gylyje jos dugnas tapo 0,7 × 1,9 m.

Duobės siekia iki 1–1,2 m gylio, nors dauguma kapų rasta 0,6–0,9 m gylyje; kai kurie kapai, nupusčius ir nuplovus viršutinį žemės sluoksnį, aptikti vos 0,3–0,4 m gylyje. Duobės užpildytos šviesiu smėliu, degėsių dėmelių ar angliųų pasitaiko retai. Kartais aptinkama mažų grublėto puodo šukelių ar apdegusio molio gabaliukų. Tik duobės dugne žemė kartais būna kiek tamsesnė.

Daugelio duobių dugne pastebėta tamsesnė keturkampė dėmė. Suaugusių žmonių kapuose (Nr. 31, 34, 46, 50, 52, 57, 60, 76, 94 ir kt.) ji 0,4–0,5 m pločio ir iki 2,05 m ilgio, vaikų kapuose (Nr. 30, 33, 56 ir kt.) — 0,35–0,4 m pločio ir 0,9–1,3 m ilgio. Šioje dėmėje randama griau-

2 pav. 1966 m. ištirta VII–VIII a. kapinyno dalis: 1 – kapas, 2 – žmogaus kapas su žirgo galva, 3 – suardytas kapas

3 pav. Kapinyno situacija: 1—12 — 1966 m. iškastos perkasos, 13 — dirvoje rasto suardyto k. Nr. 133 vieta, 14 — II—IV a. radinių vieta, 15—17 — daržovių tranšėjos, 18 — smėlio duobė, 19 — pilkapis (?), 20 — kapinaitės, 21 — pelkė

čių liekanų ir įkapių. Manoma, kad tai sunykusių karstų žymės. Menkų medienos pėdsakų išliko tik po kai kuriais žalvariniais papuošalais. Taigi, atrodo, kad dauguma mirusiųjų — ir suaugusieji, ir vaikai — buvo palaidoti su karstais.

Griaučiai labai blogai išlikę. Dažniausiai tėra menkos viršugalvio bei dantų žymės, rankų kaulų — tik prie žalvarinių papuošalų prisilietusios dalys. Kai kur dar pastebima blauzdikaulių ir šlaunikaulių pėdsakų. Iš visų šių griaučių žymių matyti, kad dauguma mirusiųjų palaidoti aukštieji, ištiesti, ant krūtinės (rečiau ant juosmens) sudėtomis rankomis. Tačiau pasitaiko ir išimčių. Antai kape Nr. 52, sprendžiant iš įkapių, — moteris palaidota paguldyta ant dešinio šono.

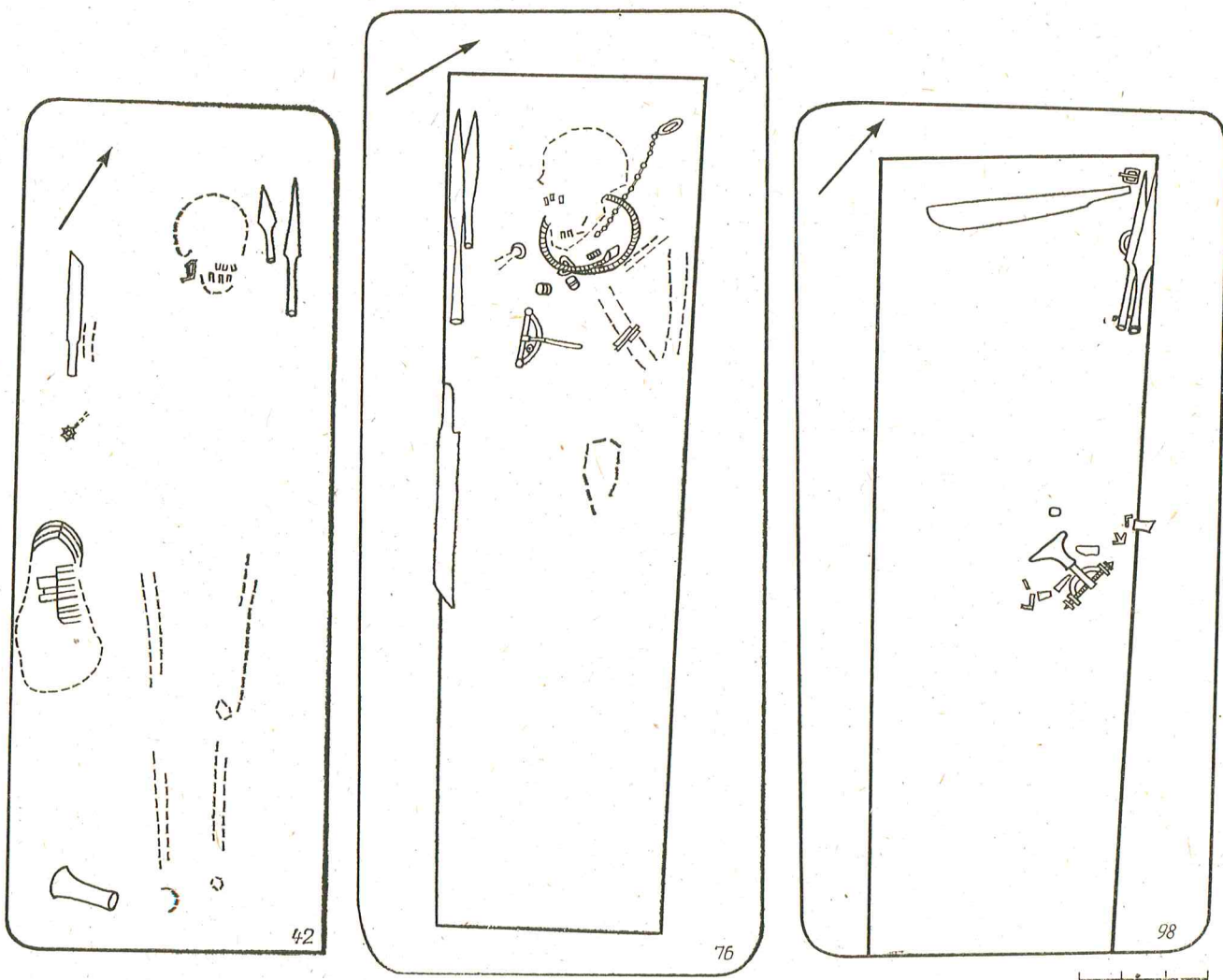
Iš sunykusių griaučių neįmanoma nustatyti nei mirusiųjų amžiaus, nei lyties. Tik maža duobė ir smulkios apyrankėlės leidžia kalbėti apie vaikų kapus, o vyrų būdingos įkapės (ginklai) — dalį kapų skirti jiems. Dar kituose randami verpstukai bei papuošalai rodo čia esant moterų kapus. Dalis mirusiųjų palaidota su menkomis įkapėmis arba kapai suardyti ir api-

plėšti, todėl jų negalima buvo skirti nei vyrams, nei moterims. Pagal įkapes ir duobių dydį 39 kapai skirtini vyrams, 34 — moterims, 41 — vaikams ir 19 neaiškių.

Dauguma vyrų palaidota galva į šiaurės vakarus (54%), mažiau į šiaurės rytus (23%), vos pavieniai — į šiaurę (k. Nr. 29, 50) arba į pietvakarius (k. Nr. 4, 34, 82) ir tik vienas — galva į pietryčius (k. Nr. 70) (pav. 4). Tuo tarpu 38% moterų palaidotos galva į pietryčius, 20% — į šiaurės vakarus, 17% — į pietvakarius, o pavienės — į šiaurės rytus (k. Nr. 109, 114), rytus (k. Nr. 19) ar vakarus (k. Nr. 68) (pav. 5). Taigi mirusieji laidoti įvairiomis kryptimis, nors ir vyravo paprotys vyrus guldyti galva į šiaurės vakarus, šiaurę ar šiaurės rytus, o moteris — į pietryčius ar pietvakarius.

Kapai aptikti gana arti vienas kito. Kartais vienos duobės kampas ar kraštas liečiasi su kito kabo duobe. O vietomis lieka ir kelių metrų pločio tarpai. Neišryškėjo ir aiškesnės kapų eilės. Laidota gana tankiai, bet netvarkingai (pav. 2).

Įkapės neįvairios, ir jų nedaug. Vyrams (pav. 4, 6—10) dėta po 1 ar 2 ietis. Jų rasta 30 kapų,

4 pav. Vyrų k. Nr. 42, 76, 98

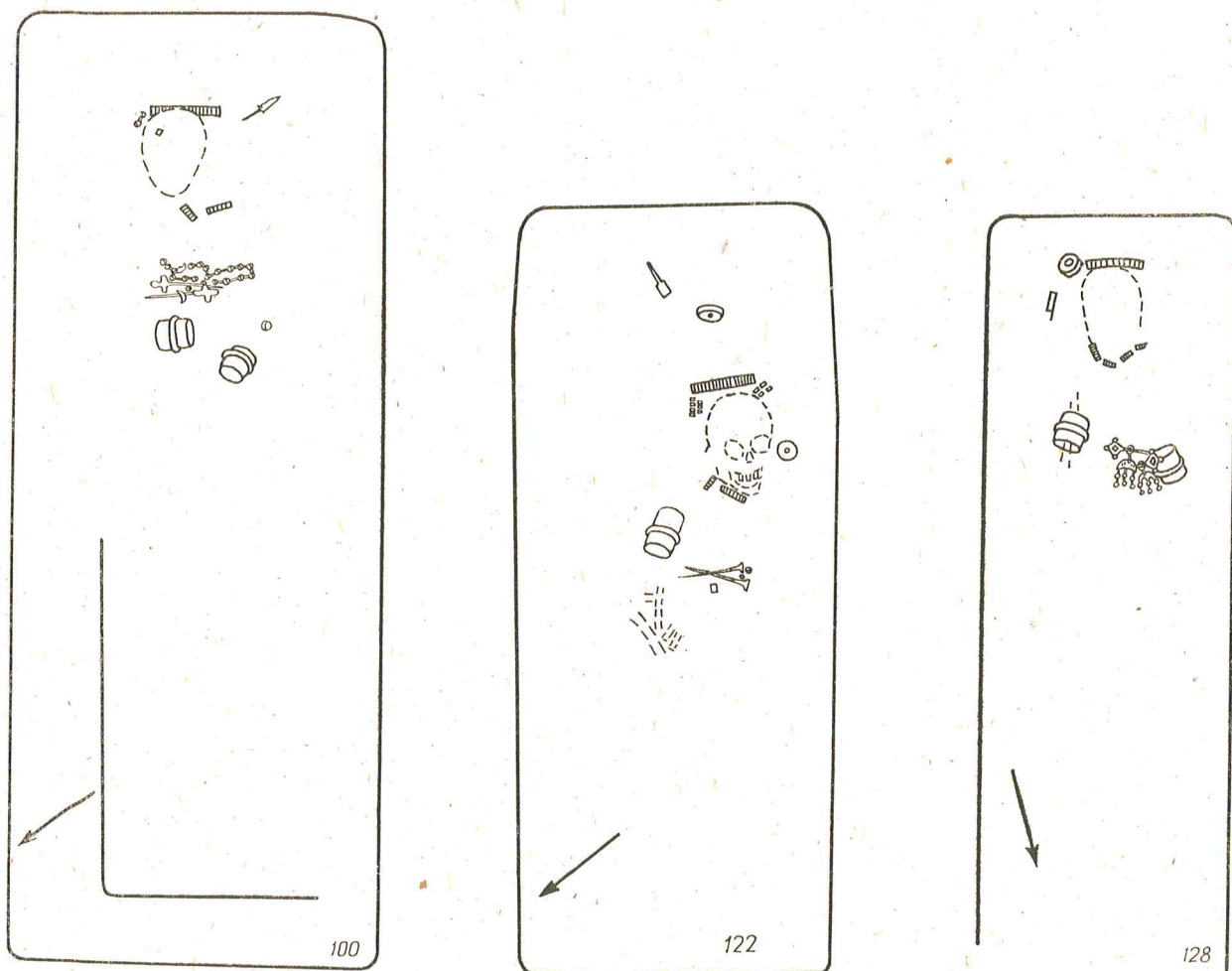
t. y. 77% vyrų palaidota su ietimis. Vyravo paprotys jas dėti prie mirusiojo kairio šono. Taip ietys aptiktos 18 vyrų kapuose, o likusiuose 9 jos — dešiniame šone. Ietigalių randama minėtoje tamsioje dėmėje, vadinasi, ietys buvo dedamos į karstą, tik kape Nr. 94 jos gulėjo šalia. Ietigaliai paprastai būna šalia mirusiojo kaukolės, o kape Nr. 28 — priešinga kryptimi: ieties antgalis gulėjo ant kairio blauzdikaulio. Iš 30 vyrų tik 10 palaidota su 2 ietimis, likusiems įdėta po vieną.

Kita dažna vyro įkapė yra platusis kovos peilis-kalavijas. Su juo palaidota 19 vyrų, t. y. apie 50%. Kovos peilio padėtis labai įvairi. Vienur jį randame galvūgalyje skersai karsto ar kapo duobės, rankena viename ar kitame šone (k. Nr. 5, 29, 67, 98), kartais jis būna greta galvos, išilgai duobės — šalia ietigalių ar po jais (k. Nr. 16, 38). Kovos peilis dedamas ir prie mi-

rusiojo peties lygiagrečiai su žastikauliu (k. Nr. 34, 42, 63, 70, 76), o retkarčiais — dubens srityje (k. Nr. 32), kojų kairėje (k. Nr. 28) ar dešinėje pusėje (k. Nr. 82). Matyt, šis paprotys dar nebuvo nusistovėjęs. Centrinėje ir pietvakarinėje žemaičių gyvento ploto dalyje toks kovos peilis trumpai tevertotas. Vėlesniuose kapuose — iš IX—XII a. Bikavėnų ir Upynos kapinynų — neturime nė vieno.

Greta peilio dažnai randama sunykusi geležinė keturkampė sagtis. Matyt, kovos peilis buvo dedamas makštyse kartu su diržu, kurio liko tik geležinė sagtis. Taigi mirusysis laidotas ne sujuostas diržu, diržas tik įdėtas į kapą. Panašus paprotys žemaičių ir gretimose kuršių gyventojų teritorijoje (Upynoje, Bikavėnuose, Palangoje) išliko ir vėliau, iki XI—XII a.

Požerės kapinyne rasta vos keletas vyrų darbo įrankių. Tik 2 vyrai (k. Nr. 42 ir 60) tyrinėto

5 pav. Moterų k. Nr. 100, 122, 128

ploto šiaurinėje dalyje buvo palaidoti su įmoviniais kirviais, padėtais prie dešinės kojos netoli pėdos. Taigi Požerės kapinyno tyrinėjimai parodė, kad VII a. ir žemaičių gyventose vietose nyko paprotys laidoti vyrą su kirviu. Tai ypač ryškiai matyti, palyginus Požerės kapinyno medžiagą su ankstyvesnių — Maudžiorų ir Sauginių V—VI a.—kapų radiniais (žr. šios knygos p. 10, 51).

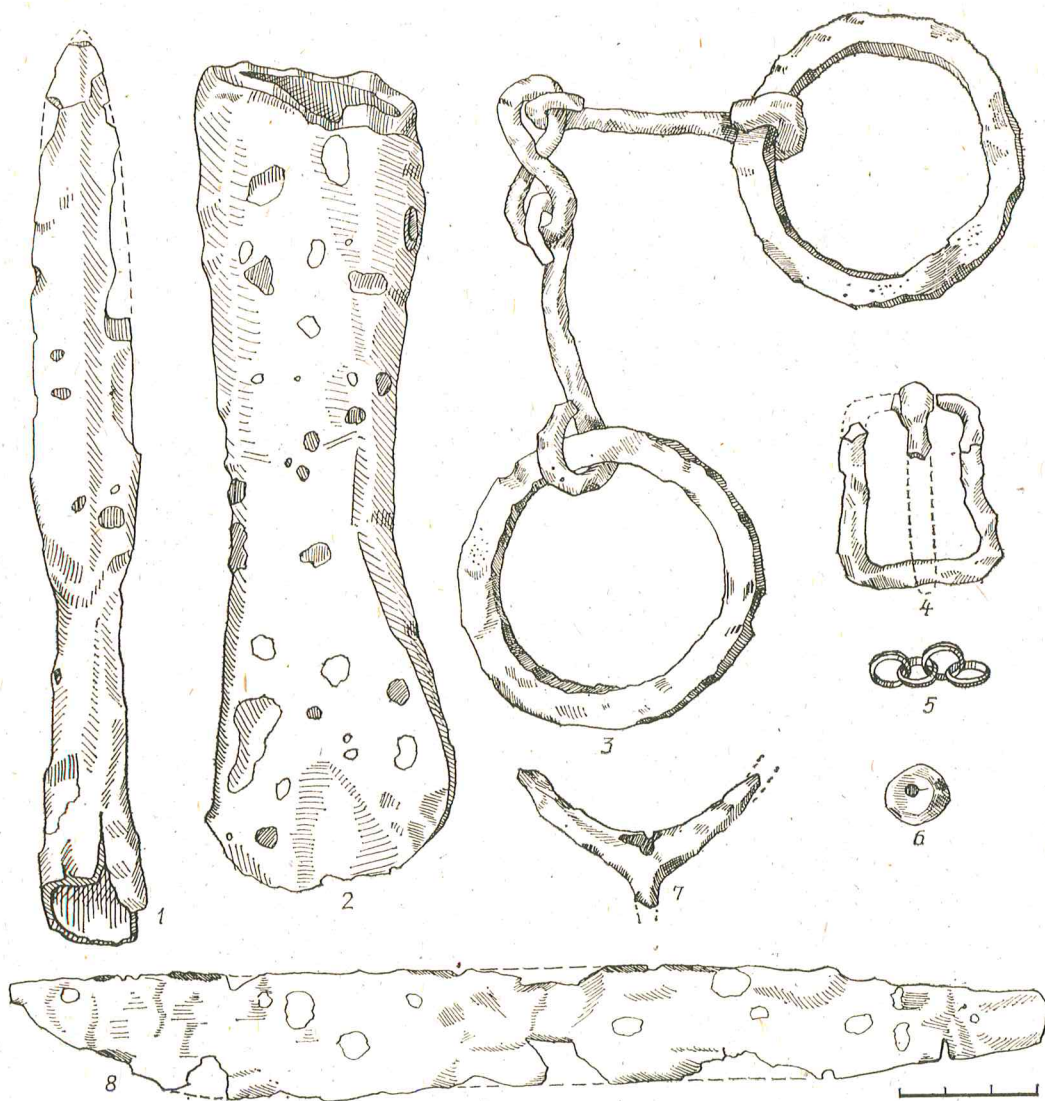
Apardytame vyro kape Nr. 82 prie mirusiojo dešinės kojos padėta įmovinė vedega.

Negausūs vyrų ir papuošalai. Tačiau vienintelė tyrinėtoje kapinyno dalyje rasta atkaklė yra kaip tik iš kapo Nr. 76. To meto vyrai retai puošėsi apyrankėmis (k. Nr. 38, 76) ar įvijiniais žiedais (k. Nr. 76, 110, 111). Kiek dažniau drabužį dabindavo ir susegdavo žalvarine lankine laiptelė (k. Nr. 31), skliutakoje (k. Nr. 98), lankine aguonine (k. Nr. 16, 29 ir kt.) ar kitos formos sege. Po segę rasta 10 vyrų kapuose. Tuo tarpu 11 vyrų drabužis susegtas geležiniu

lazdeliniu smeigtuku (k. Nr. 22, 26, 28, 42, 44, 49, 51, 70, 90, 94, 98, 130). Kitokių smeigtukų drabužiui susegti žemaičių vyrai VII—VIII a. nevertėjo. Matyt, VII a. jau nyko paprotys vyrų drabužį segti smeigtuku, kuris liko beveik vien moterų ir vaikų papuošalu.

Vyro įkapes papildė 1—2 maži gintaro karoliukai, randami krūtinės srityje, dažniausiai netoli segės, smeigtuko ar kurio kito metalinio dirbinio. Tai ne tik vyro įkapė. 1—2 gintaro karoliukai pasitaiko ir moterų, ir vaikų kapuose. Atrodo, jie nešioti ne kaip papuošalas, bet kaip amuletas, saugantis nuo demonų. Taip spėjama todėl, kad, pirma, šie karoliukai dažniausiai yra smulkučiai, antra, kartais (ypač į vaikų kapus) įdedama ir neapdirbto gintaro gabaliukų.

Vien vyro įkapė yra kape Nr. 60 rastas sunykęs nedidelis geležinis pentinas, buvęs ant kairės kojos. Taigi I m. e. tūkstantmečio antroje pusėje žemaičiai savo mirusiuosius retai laidojo su pentiniais. Panašiai kaip ir jų kaimynai žiem-

6 pav. Vyro k. Nr. 60 įkapės: 1 — ietigalis, 2 — kirvis, 3 — žąslai, 4 — sagtis, 5 — grandinė, 6 — karoliukas, 7 — pentino fragmentas, 8 — peilis

galiai, kartais nešiojo tik vieną pentiną ant kairės kojos.

Specifinė vyro įkapė yra ir kiek aukščiau karsto padėta žirgo kaukolė. Ji aptikta 11 vyrų kapų (Nr. 42, 60, 61, 67, 76, 94, 106, 111, 113, 116 ir 126) ir viename vaiko (k. Nr. 127), turbūt — berniuko. Dažniausiai ji buvo dedama 25–30 cm aukščiau kapo duobės dugno šone (k. Nr. 42, 61), kartais prie kojų (k. Nr. 60) ar galvūgalyje (k. Nr. 76, 94, 113).

Tik kape Nr. 42 šalia žirgo kaukolės pastebėti ir sunykę kojos kaulai. Visuose likusiuose kapuose būta vien kaukolės. Ir kapo duobės forma, ir dydis, ir kaukolės padėtis leidžia teigti, kad į kapą dėta tik žirgo galva, kuriai buvo teikiama tam tikra maginė reikšmė. Arba, galimas daik-

tas, tai žirgo simbolis, simbolinė įkapė — žirgo ir žmogaus palaidojimas. Šitaip minėtą paprotį leistų interpretuoti tai, kad kartais su žirgo kaukole randama ir geležinių žąslų (k. Nr. 60, 61, 67, 111, vaiko k. Nr. 127).

Panašus laidosenos bruožas pastebėtas 1975 m. tyrinėtuose to paties laikotarpio Kaštaunalių kapinyno kapuose (Vaitkunskienė L., 1975, p. 100; žr. šios knygos p. 81). Tuo tarpu vėlesnių — IX—XII a. — Upynos, Bikavėnų ir Paragaudžio — kapinynų tyrinėjimai parodė, kad ilgainiui nusistovėjo paprotys žirgo galvą dėti mirusiojo galvūgalyje kiek aukščiau karsto. Taigi paprotys į vyro kapą dėti žirgo galvą šioje Žemaitijos dalyje gyvavo bent penkis šešis

šimtmečius, buvo žemaičiams būdingas laidose-
nos bruožas.

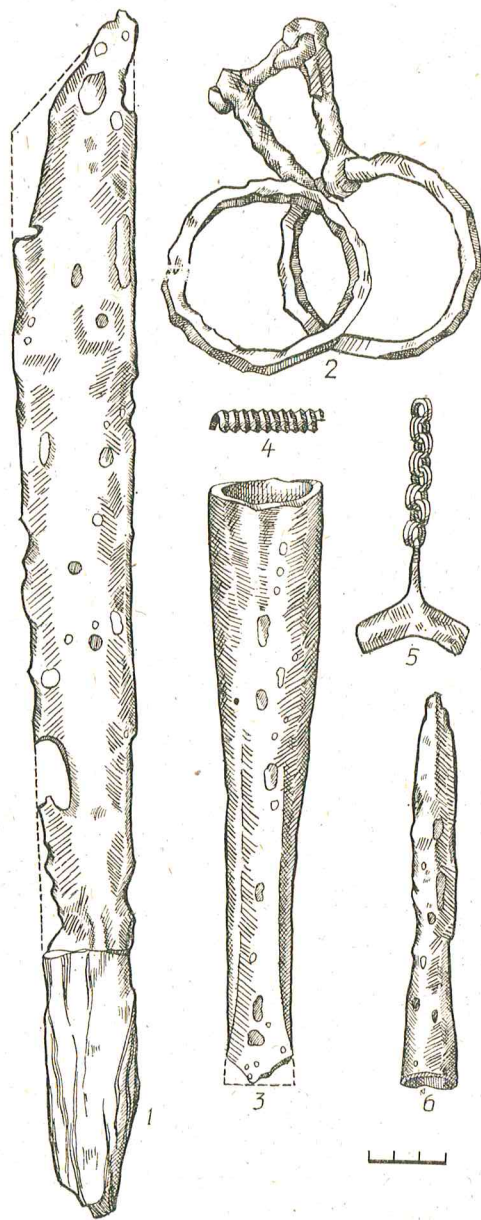
Iš retesnių vyrų įkapių minėtini kapuose Nr. 38 ir 98 rasti žalvariniai pincetai, buvę nešiojami odiniu dirželiu (k. Nr. 38) ar žalvarine grandinėle (k. Nr. 98) prikabinti prie segės ant krūtinės. Tai ne vien žemaičiams ar apskritai baltams būdingas paprotys. Jis žinomas ir Vidurio (Godłowski K., 1977, p. 109), ir Rytų Europoje (Авдусин Д. А., 1967, с. 21—25) nuo pirmųjų m. e. amžių visą pirmąjį tūkstantmetį. Lietuvoje pincetų rasta keliolikoje žemaičių ir jų kaimynų skalvių, lamatiečių, kuršių, žiemgalių plokštinių kapinynų, rečiau — lietuvių pilkapių vyrų kapuose.

Be to, 5 vyrai buvo palaidoti su geriamaisiais (?) ragais, kurie kapuose Nr. 76, 98 ir 113 padėti kairėje galvos pusėje smaigaliu netoli burnos. O kape Nr. 110 ragas aptiktas prie kojų.

Moterų kapų inventorių sudaro beveik vien darbo įrankiai ir papuošalai (pav. 5; 11—17). Darbo įrankių ir nedaug, ir jie neįvairūs — tai verpstukas, yla, peilis. Verpstukų rasta bent 18 moterų kapuose, t. y. 53% moterų palaidota su šiuo įrankiu. Jis buvo dedamas dažniausiai mirusiosios galvūgalyje, galimas daiktas, kartu su linų pluošto ar vilnos kuodeliu. Tik kape Nr. 46 aptiktas ant krūtinės. Dažnai drauge su verpstuku guli ir nedidelė geležinė yla, buvusi su mediniu koteliu. Tačiau kartais ji dedama ir atskirai. Pvz., kape Nr. 68 verpstukas gulėjo prie mirusiosios galvos, o yla — šalia dešinio šlaunikaulio. Nedidelis geležinis peiliukas su medine rankena — taip pat gana reta įkapė, randama irgi padėta karsto galvūgalyje.

Gausesni ir įvairesni yra moterų papuošalai. Antai galvą dabino 2—4 cm pločio audeklo juosta su pakraščiuose įkabintomis mažomis žalvario grandinėmis. Ji buvo pakaušyje surišama, ir galai krisdavo ant pečių (k. Nr. 23, 24, 78, 93). Kartais juostos galą puošdavo nedideli žalvariniai klevo sėklos formos kabučiai. Kape Nr. 93 aptikti sunykusio audinio su žalvario kruopelėmis pėdsakai rodytų, kad retkarčiais mirusiosios galva galėjo būti apgaubiamą žalvariu puošta kepurėle ar skarele.

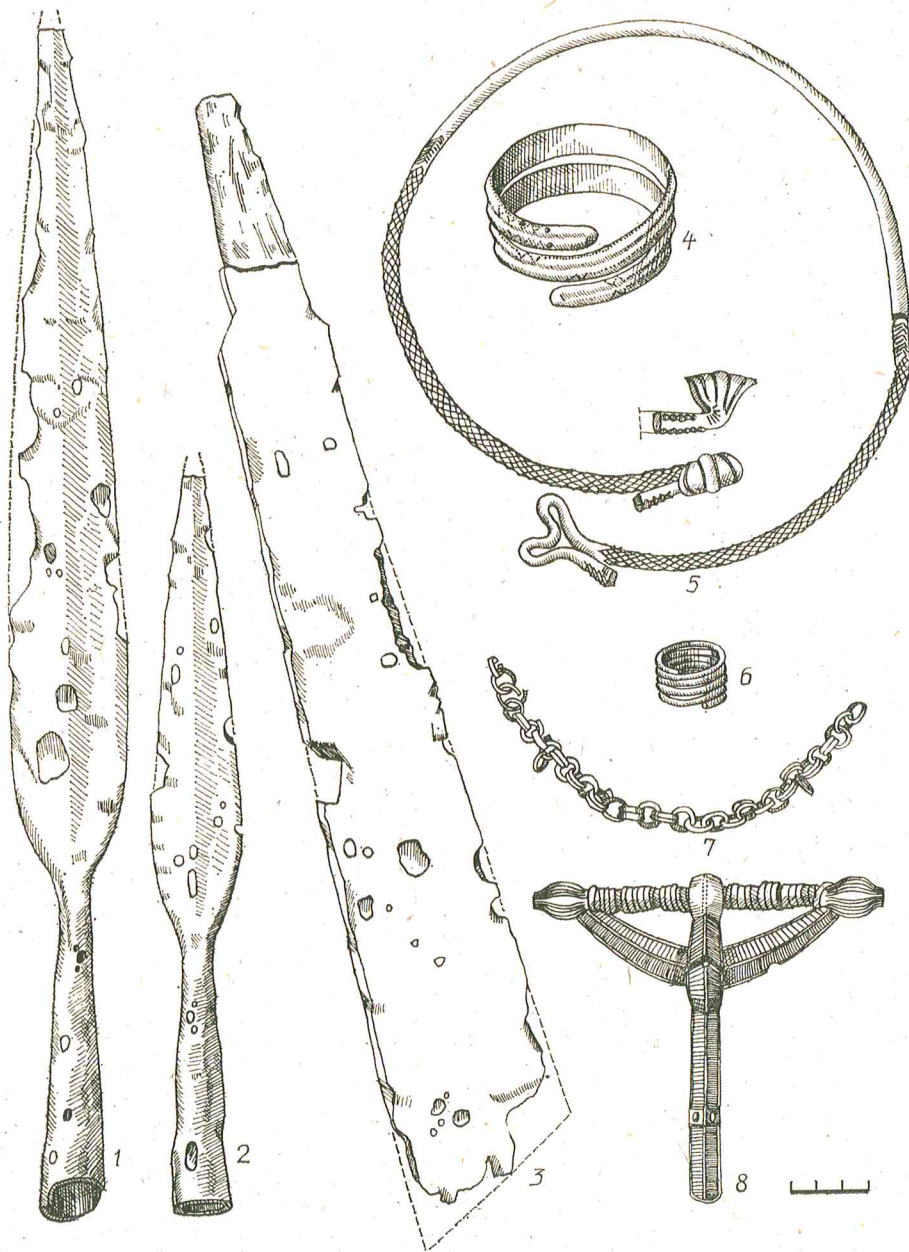
Būdingas moterų galvos papuošalas yra prie pakaušio randama iki 15 cm ilgio ir apie 2 cm skersmens žalvarinė įvija, pilna storų vilnonių siūlų. Kartais joje dar būna apdrožtas medinis virbelis. Tokia įvija aptikta bent 13 moterų kapuose (38% palaidotųjų). Matyt, jos puošė galvos juostą ar šukuoseną. Maudžiorų, Šarkų, Sauginių, Kaštaunalių ir Požerės kapinynų tyrinėjimai rodo, kad tokios įvijos nešiotos tik VI—VIII amžiuje. Vėlesniuose kapuose jų jau nerandama. Šiuo atžvilgiu žemaičių moterų kapai yra artimi to paties laikotarpio žiemgalių ka-

7 pav. Vyro k. Nr. 82 įkapės: 1 — kovos peilis, 2 — žaslai, 3 — vedega, 4 — įvijėlė, 5 — kabutis su grandinėle, 6 — ietigalis

pams. Štai galvos įvijų 1976 m. rasta ir daugelyje VI—VII a. Jauneikių kapinyno, Jonišio raj., moterų kapų. Tik čia jos kartais puošėsi ir daug ilgesnėmis (iki 40 cm) įvijomis, taip pat nešiojo net 2 jų vainikus. Tuo tarpu Požerės kapinyne kartu su šiomis įvijomis nerasta iš įvijėlių ir plokštelių sudarytų apgalvių, kurių aptinkama V—VI a. kapuose.

Kaklo papuošalai labai kuklūs. Kai kuriuose kapuose rasta po keletą smulkių įvijėlių, iš ku-

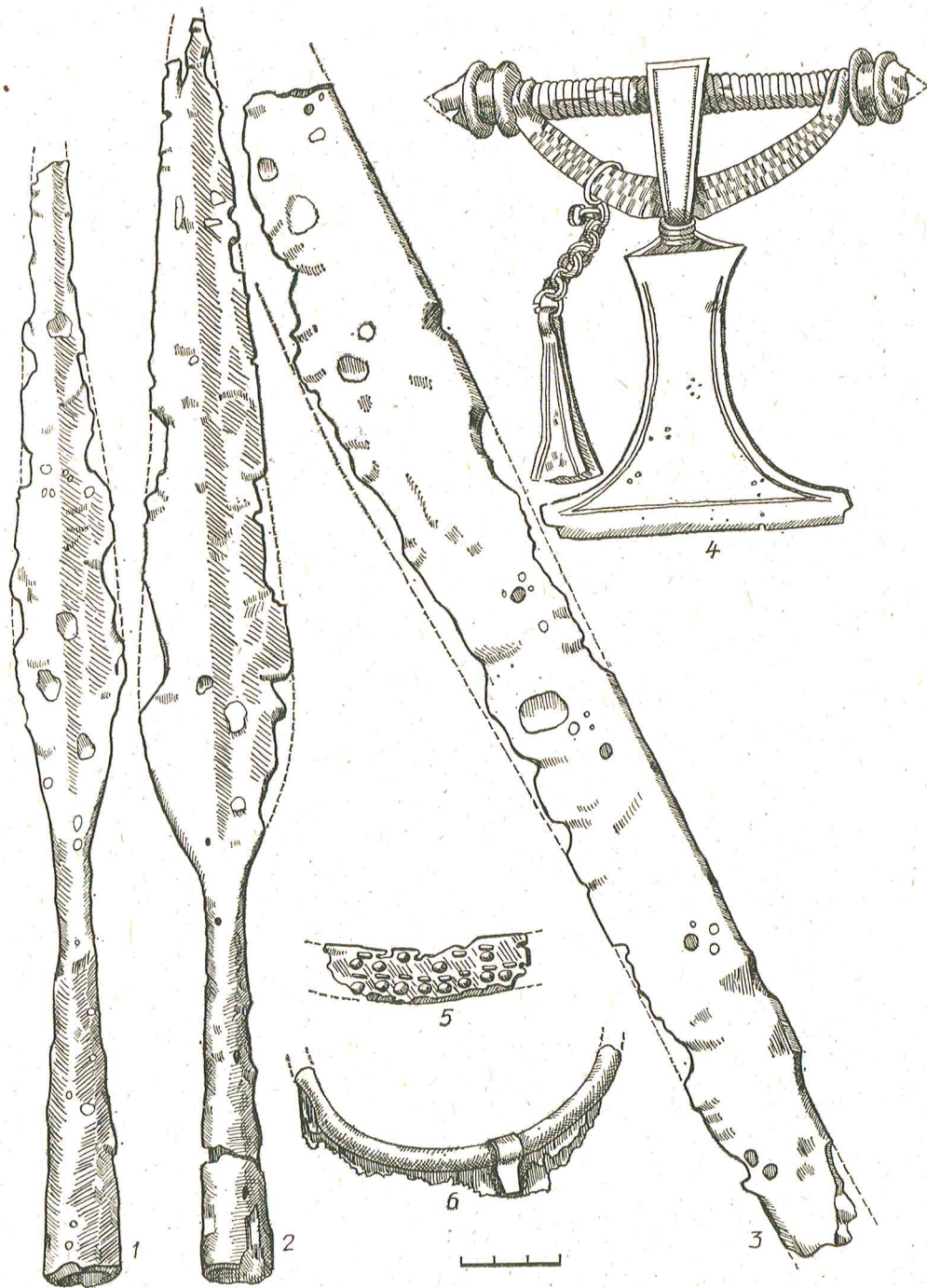
8 pav. Vyro k. Nr. 76 įkapės: 1, 2 — ietigaliai, 3 — kovos peilis, 4 — apyrankė, 5 — antkaklė, 6 — žiedas, 7 — grandinė, 8 — segė

rių galėjo būti sudarytos aparvėlės, o kape Nr. 37 aptikta smulkių stiklo karoliukų aparvėlė.

Bene būdingiausias moterų papuošalas buvo smeigtukas. Drabužiui susegti ir kartu pagražinti dažniausiai vartoti 2 smeigtukai. Neretai prie jų būdavo prikabinoti kabučiai ir ilgos (iki 1 m) žalvarinės grandinės. Požerėje rasta gana įvairių smeigtukų. 10 moterų palaidota su geležiniais lazdeliniais. 11 kapų aptikta žalvarinių kryžinių smeigtukų, kurių vieni kiaurakryžmiai, kiti — tik su didesnėmis ar mažesnėmis

buoželėmis bei apskritomis plokštelėmis kryžmos galuose. 4 moterims įdėta nuokamienų smeigtukų. Dažniausiai puošiasi 2 vienodais smeigtukais, bet yra keletas ir išimčių. Štai kape Nr. 100 vienas kryžinis smeigtukas buvo su buoželėmis, kitas — su plokštelėmis galuose. Tuo tarpu į kapą Nr. 118 įdėta geležinis lazdelinis ir žalvarinis nuokamienis smeigtukai.

Įdomi šių papuošalų padėtis kape. Abu smeigtukai guli ant krūtinės vienas greta kito, net vienas virš kito lygiagrečiai ar sukryžiuoti. Juos

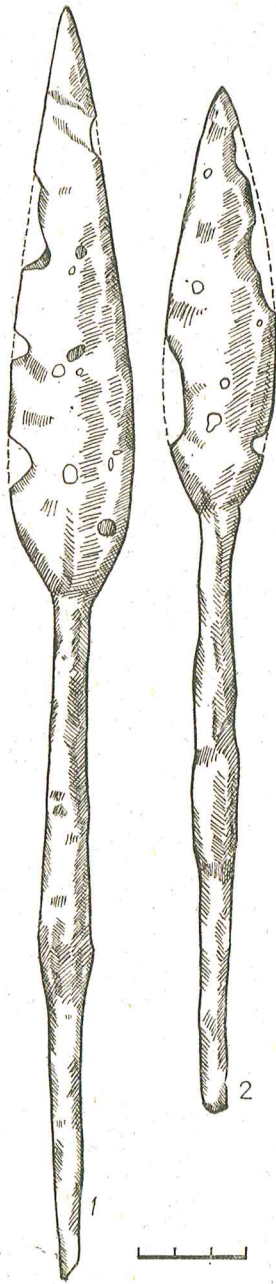

9 pav. Vyro k. Nr. 98 įkapės: 1, 2 — ietigaliai, 3 — kovos peilis, 4 — segė ir prie jos grandinėle prikabintas pincetas, 5 — odinio dirželio liekanos, 6 — geriamojo rago angos krašto apkalas

jungiančios grandinėlės dažnai susuktos į gniutulą. Atrodo, kad smeigtukai buvo įsmeigti į kažkokį drabužį, greičiausiai — skarą, kuri, matyt, buvo tik sulankstoma ir padedama ant mirusiosios krūtinės, panašiai kaip vyrui diržas. Tokia smeigtukų padėtis kape išlieka dar kelis šimtmečius vėliau. Upynės ir Bikavėnų IX—

XII a. moterų kapuose smeigtukai buvo padėti panašiai kaip Požerės kapinyne. Jų grandinėlės dažnai suvyniotos ant smeigtukų adatų.

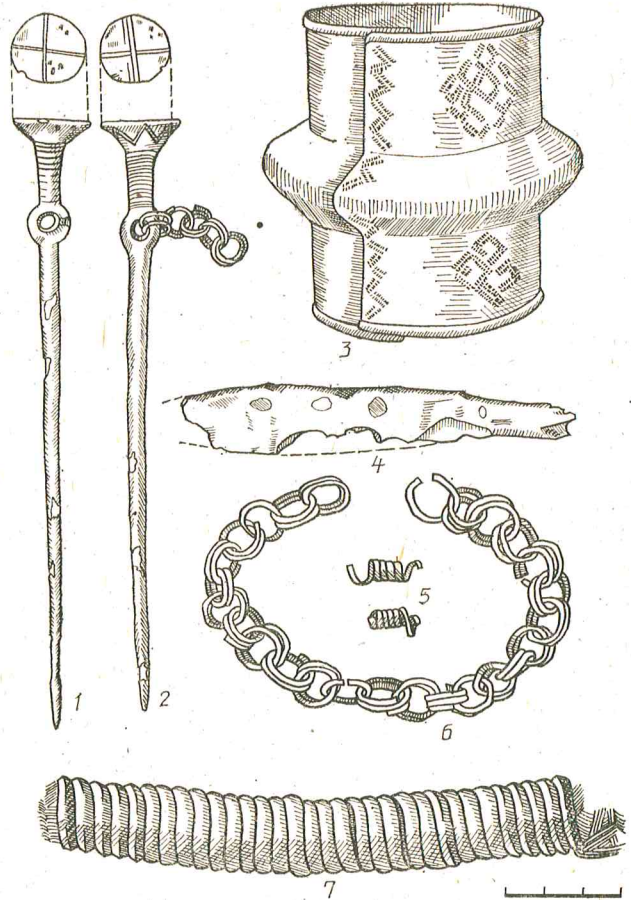
Smeigtukais VI—XII a. žemaitės ypač mėgo dabinti drabužius. Jie ir padėtis kapuose išskiria žemaičių moterų kapus iš kaimyninių genčių moterų kapų. Kaimynės aukštaitės, skalvės ir la-

10 pav. Įtveriamieji ietigaliai: 1 — iš k. Nr. 94, 2 — iš k. Nr. 120

matietės beveik visai nevartojo smeigtukų. Kuršės savo drabužius puošė vienu, dažniausiai daug didesniu smeigtuku, o žiemgalės tokio pat dydžio ir formos smeigtukus kaip žemaitės įsisegdavo po vieną pečių srityje.

Prie smeigtukų dažniausiai vilnoniu siūlu buvo pririšama po smulkutį gintaro karoliuką, panašiai kaip vyrų kapuose prie segės. Šis paprotys, turbūt turėjęs maginę prasmę, kaip parodė Upynos, Bikavėnų ir Paragaudžio kapinynų ty-

11 pav. Moters k. Nr. 114 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — peilis, 5 — įvijėlių fragmentai, 6 — grandinė, 7 — įvija

rinėjimai, išliko iki XII amžiaus. Jis liudija ir mirusiųjų laidojimo papročių bei nešiosenos tradicijų pastovumą nuo V—VI iki pat XII amžiaus.

Su apyrankėmis palaidota 11 moterų, t. y. apie 33%. Neapardytuose kapuose rasta po vieną ant abiejų rankų. Daugiausia puošiasi iš plonos žalvarinės skardos padarytomis rankogalinėmis (cilindro formos su iškilia trikampe briauna) apyrankėmis. Jų rasta 10 moterų kapuose. Kape Nr. 33 mirusioji palaidota su įvijinėmis apyrankėmis. Tik kape Nr. 58 palaidotosios vieną ranką puošė rankogalinė, kitą — storagalė apyrankė. Tai vienintelis kapas, kuriame pasitaikė skirtingos formos apyrankių.

Kaip ir apyrankių, žiedų moterų kapuose rasta daugiau — bent 11 palaidota su įvijiniais žiedais. Tačiau, griaučiams sunykus, sunku nustatyti, ant kurios rankos ir kurio piršto dažniau jie mūvėti.

Vaikų įkapės negausios (pav. 18—20), beveik trečdalis palaidota be metalinių. Iš darbo įran-

kių daugiausia rasta nedidelių tiesių geležinių peiliukų (k. Nr. 26, 53, 71, 74, 85, 88, 115, 127), rečiau — ylių (k. Nr. 99, 107, 131) ar akmeninių verpstukų (k. Nr. 47, 89, 99, 101). Ginklų vaikų kapuose visai nepasitaikė. Tik kape Nr. 127 rasta žirgo kaukolė ir žąslai. Papuošalai — daugiausia geležinis lazdelinis smeigtukas (k. Nr. 12, 13, 17, 26, 27, 40, 43, 45, 62, 74, 85, 88, 89); kartais tai būna vienintelė įkapė (k. Nr. 12, 13, 43). Tik kape Nr. 125 aptiktas žalvarinis kryžinis smeigtukas su pusešulio formos kabučiu ir prie jo 2 gintaro karoliukais, panašiai kaip ir suaugusiųjų kapuose. Keliuose kituose taip pat rasta po 1 ar 2 gintaro karoliukus (k. Nr. 17, 26, 85, 88, 89) ar neapdirbtos gintaro gabaliukus (k. Nr. 33, 62). Tik turtingiausiame vaiko kape Nr. 127 aptikta žalvarinė segė. Kelių vaikų kapuose (Nr. 15, 24, 30, 110, 111, 125, 127) pasitaikė nedidelių įvijinių apyrankėlių bei įvijinių žiedelių (k. Nr. 24, 25, 40). Retkarčiais vaiko kape dar randama įvijėlė, grandinėlis, klevo sėklos formos kabutis, geležinė sagtelė.

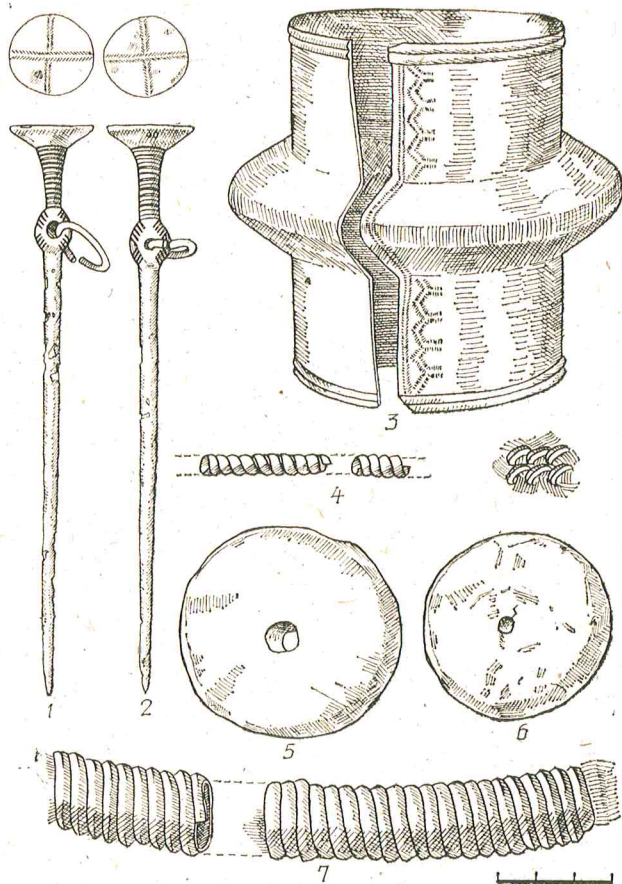
Iš išvardytų daiktų matyti, kad vaikų kapų inventorių panašus į suaugusiųjų. Specialiai jiems gaminta tik apyrankėlės ir žiedeliai.

Apskritai Požerės kapinyno VII—VIII a. kapų įkapės yra kuklios. Tarp jų nėra nei sidabrinių, nei sidabru puoštų daiktų.

Radiniai. Iš laidosenos apžvalgos matyti, kad Požerės kapinyno radiniai negausūs ir neįvairūs. Vis dėlto iš tyrinėtų ir suardytų kapų į Kauno bei Vilniaus muziejus pateko daugiau kaip 600 papuošalų, darbo įrankių ir ginklų ar jų fragmentų. Iš jų, kaip minėta, apie 15 priklauso II—IV a. kapams, maždaug 350 radinių yra VII—VIII, likusieji — IX—XVI amžiaus. Straipsnyje apžvelgiama tik VII—VIII a. medžiaga, pateikiama Lietuvos archeologų darbams įprasta tvarka: 1) darbo įrankiai, 2) ginklai, 3) papuošalai ir 4) likusi buitinė medžiaga.

Darbo įrankiai. Aptikti vos 2 kirviai; abu įmoviniai, nedideli. Kape Nr. 42 rastasis yra tik 16 cm, o iš kapo Nr. 60 — 18,3 cm ilgio (pav. 6 : 2); abu 5,3—5,4 cm pločio ašmenimis ir 4,2—4,3 cm skersmens įmovimis, gana masyvūs, sunkūs. Taigi jų ašmenys kiek siauresni negu VI a. Maudžioruose rastųjų. Įmovinis kirvis — būdingas Žemaitijos I m. e. tūkstantmečio gyventojų įrankis (LAA, t. 4, p. 112—117), bet VII—VIII a. jis jau retai dėtas į kapą.

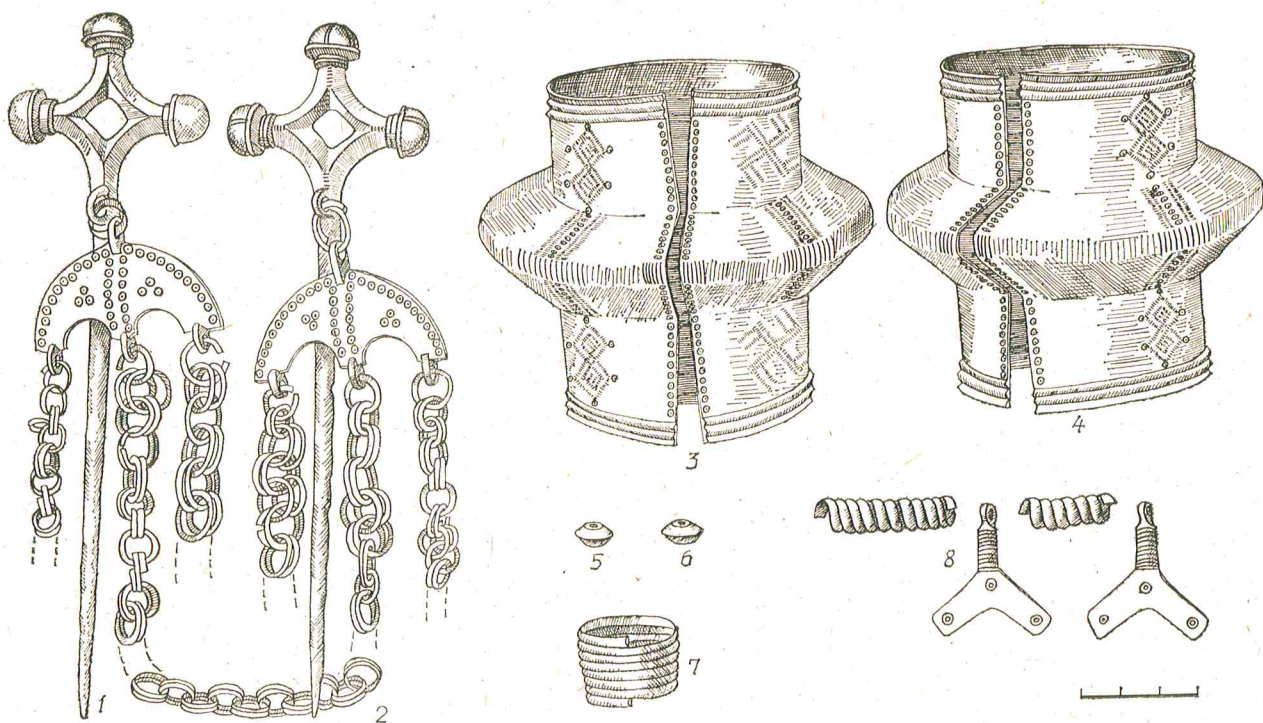
Įmovinė vedega rasta tik kape Nr. 82 (pav. 7 : 3). Ji 22,9 cm ilgio, 1,4 cm pločio ašmenimis ir apie 4 cm skersmens įmova. Taigi palyginti nedidelė, nes to laikotarpio kapuose rasta iki 34—36 cm ilgio vedegų. XIX a. etnografinės medžiagos duomenimis, šis įrankis naudotas bartims — bičių drevėms — iškirsti (Moszyński K., 1967, p. 147; Atgasis M., 1966).

12 pav. Moters k. Nr. 122 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — įvijėlės, 5, 6 — verpstukai, 7 — įvija

Vedega į vyrų kapus dedama retai. Iki šiol Lietuvoje jų rasta tik 18-oje V—XI a. plokštinių kapinynų ir pilkapynų (be LAA, t. 4, p. 117 sumintų 14 paminklų, jų aptikta dar Pagrybyje, Šilalės raj., Maudžiorų, Kelmės raj., k. Nr. 141, Pavirvytės-Gudų, Akmenės raj., k. Nr. 10, 65 bei viena pasitaikė atsitiktinai ir Plaučiškiuose, Pakruojo raj.). Iš jų 7 buvo senojoje žemaičių kultūrinėje srityje (Didkiemyje, Drobūkščiuose, Lileikėnuose, Pagrybyje ir Požerėje, Šilalės raj., bei Maudžioruose ir Panūdžiuose, Kelmės raj.) ir 8 žiemgalių gyventojų teritorijoje (Antkalniuose, Degėsiuose, Jauneikiuose, Paliečiuose, Papiļėje, Pavirvytėje-Guduose, Plaučiškiuose ir Žeimelyje — Akmenės, Pakruojo ir Joniškio raj.). Šie radiniai rodo, kad V—XI a. Lietuvoje su vedega vyrus kiek dažniau laidojo tik žemaičiai ir žiemgaliai.

Universalus darbo įrankis — peilis — dėtas ir į vyrų (k. Nr. 28, 35, 42, 44, 51, 60, 73, 102, 111, 113; pav. 6 : 8), ir į moterų (k. Nr. 46, 114; pav. 11 : 4), ir į vaikų kapus (Nr. 26, 53, 71, 74, 85, 88, 115, 127). Keletas jų aptikta suardytuose kapuose Nr. 10, 104, 108. Dauguma peilių blo-

13 pav. Moters k. Nr. 78 įkapės: 1, 2 — smeigtukai su kabučiais ir grandinėlėmis, 3, 4 — apyrankės, 5, 6 — karoliukai, 7 — žiedai, 8 — kaklo apvaros liekanos

gai išlikę, aptrupėjusiais ašmenimis, kartais nulūžusiu smaigaliu ar įkote. Visi jie buvę įteriami į medinę rankeną, tiesūs. Dauguma nedideli — geležtės 1,5–2,2 cm pločio ir 8,5–12 cm ilgio. Tik retkarčiais vyrų kapuose randama ilgesnių peilių, kurie galėjo būti naudojami medžioklėje žvėriui nudobti ar kaunantis. Pvz., vyro kape Nr. 60 aptiktas 22,5 cm ilgio peilis 2,6 cm pločio geležte, o kape Nr. 51 — net 29,5 cm ilgio ir 2,4 cm pločio geležte.

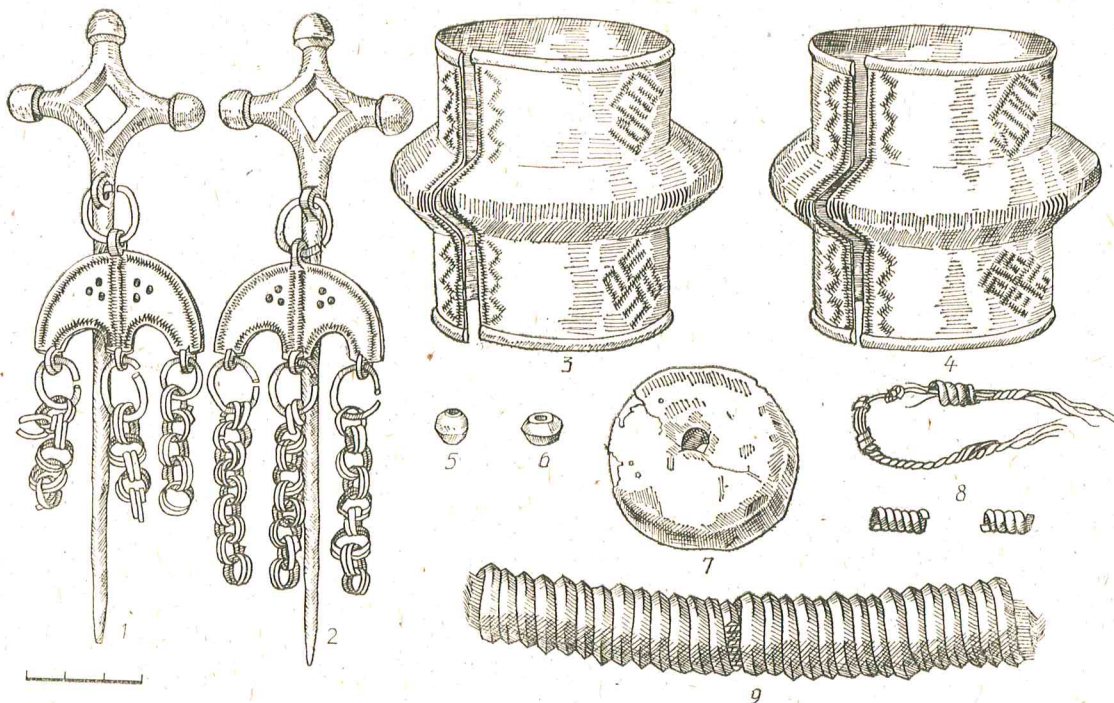
Kiek dažniau negu peilis į moterų kapus (Nr. 7, 37, 41, 57, 68, 80, 93, 95, 122, 128) randama įdėta yla. Kartais ji būna ir vaikų, greičiausiai mergaičių kapuose (Nr. 99, 107, 125, 131). Dauguma ylių smulkios, labai sunykusios. Iš kiek geriau išlikusiųjų matyti, kad Požerės kapinyne rastos ylos nesiskiria nuo to paties laikotarpio paminkluose aptiktųjų — jos apvalios, keturkampe įkote, turėjusios medines rankenas. Kiek geriau išsilaikiusi yla iš kapo Nr. 41 yra 9,6 cm ilgio (su įkote). Panašių 7–14 cm ilgio ylių randama beveik visos Lietuvos V–VIII a. moterų kapuose. Šiuo atžvilgiu žemaičių kapai nesiskiria nuo kaimyninių genčių kapų.

Į žemaičių moterų V–VIII a. kapus gana dažnai dėti verpstukai. Jų čia gausiau negu žiemgalių ir aukštaičių genčių moterų kapuose. Daugiausia tuo metu vartoti ir į kapus buvo dedami gana stambūs akmeniniai

verpstukai. Jų rasta kapuose Nr. 14, 23, 24, 37, 39, 46, 47, 52, 58, 64, 68, 80, 89, 91, 95, 99–101, 105, 116, 122, 131 (pav. 12 : 5, 6; 14 : 7; 16 : 3; 17 : 6). Be to, dar 3 akmeniniai kaip atsitiktiniai radiniai iš šio kapinyne pateko į Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejų (IEM, AR 469 : 325, 415, 490) ir 4 — į Kauno valstybinį istorijos muziejų (KVIM, 1006 : 76–78 ir 1049 : 1). Taigi sukaupta 29 akmeninių verpstukų kolekcija. Visi jie žemo ritinio formos, kartais ne visai taisyklingai apskriti, nuo 3,2–3,4 cm (k. Nr. 14, 131) iki 5,8–6 cm (k. Nr. 68) skersmens ir nuo 0,9–1,1 cm (k. Nr. 24, 101) iki 2,5–2,7 cm storio (k. Nr. 37, 68). Vyrauja 3,5–4,5 cm skersmens ir apie 1,5–2 cm storio verpstukai. Iš jų tik 2 ornamentuoti. Kape Nr. 37 rasto verpstuko visas paviršius puoštas duobutėmis, o kape Nr. 105 aptiktojo viena pusė — 4 iš centro einančiais grioveliais, tarsi įrėžtais spinduliais.

Be to, kapuose Nr. 121 ir 128 aptikta po stambų tokios pat formos molinį verpstuką, o kaip atsitiktinis radinys į muziejų pateko gintarinis 5,6–6 cm skersmens ir 2 cm storio verpstukas (IEM, AR 469 : 441; pav. 24 : 2).

Molinių ir gintarinių verpstukų žemaičių kapinyuose pasitaiko retai. Pavienių panašių gintarinių turime iš Paupynio, Pagrybio, Pakalniškių ir Lingių (visi Šilalės raj.) kapinyne. Mažai

14 pav. Moters k. Nr. 91 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3, 4 — apyrankės, 5, 6 — karoliukai, 7 — verpstukai, 8 — kaklo aparos įvijėlės, 9 — įvija

Jų randama ir vėlesniuose — IX—XII a. — žemaičių laidojimo paminkluose. Antai daugiau tyrinėtuose Bikavėnų, Paragaudžio, Žasino kapinyuose aptikta vos po vieną kitą gintarinį verpstuką. Tuo tarpu kaimyniniuose kuršių VIII—XII a. kapinyuose jų gerokai daugiau. Pvz., Palangoje rasta bent 26 kapuose, Lazdinukuose — 21, Laiviuose — 19, Kiauleikiuose — 12 ir pan. (visi Kretingos raj.). O molinių ir akmeninių verpstukų kuršių kapinyuose aptinkama rečiau, nors žemaičių moterų ir vėlesniuose kapuose vyrauja stambūs akmeniniai. Štai IX—XII a. Bikavėnų kapinyne rasta 28 akmeniniai, tik 9 moliniai verpstukai ir gintarinis. Akmeninių gausumu žemaičių kapinynai skiriasi ir nuo lietuvių pilkapių, kurių sudegintų moterų kapuose aptinkama daug nedidelių molinių verpstukų ir labai retai — akmeninis. Panašų vaizdą duoda ir tyrinėtos gyvenvietės, piliakalniai. Pvz., Aukštadvaryje, Trakų raj., rasta 190 molinių ir tik 1 akmeninis verpstukas.

Ginklai. Pagrindiniai Požerės vyrų ginklai buvo ietys ir platieji kovos peiliai. Kartais kaip ginklas galėjo būti panaudotas ir didesnis, ilgesnis peilis.

Ietigaliai sudaro gausiausią grupę — rasta apie 60. Iš jų 49 yra geriau išlikę, o 11 — tik fragmentai. Vyrauja įmoviniai ietigaliai (pav. 6 : 1; 8 : 1, 2; 9 : 1, 2), tik 2 — įtveriamieji (pav. 10).

Ietims vartoti įvairaus dydžio įmoviniai ietigaliai. Jų ilgis svyruoja nuo 14—15 cm (k. Nr. 32) iki 46 cm (k. Nr. 76; pav. 8 : 1), vyrauja 16—30 cm ilgio. Visi jie turi tarsi karklo lapo ar ištęsto rombo formos plunksną. Tačiau jos forma dar nėra tokia taisyklinga kaip vėlesnių įmovinių ietigalių. Požerėje rastų ietigalių tėbėra gana ilga įmova: ji sudaro nuo trečdalis beveik iki pusės viso ietigalio. Vyrauja 2,5—3,5 cm pločio plunksnos, ilgesnių ietigalių jos kartais būna iki 4,5 cm pločio (k. Nr. 76). Retai pasitaiko ir siauresnė negu 2,5 cm plunksna ietigalių. Kai kuriuos kiek platesnė plunksna Požerės kapinyno ietigalius tyrinėtojai skiria ietigalių lauro lapo formos plunksna grupei (Kazakevičius V., 1979, p. 61).

Daug rečiau vartoti ietigaliai ilga įmova ir trumpa plunksna, kuri dažniausiai yra ištęsto rombo formos. Štai kape Nr. 32 rastas 14 cm ilgio ietigalis turi 5,2 cm ilgio ir apie 2 cm pločio plunksną. Kape Nr. 51 aptiktas 21 cm ilgio ietigalis yra su 6,3 cm ilgio ir 2,6 cm pločio plunksna. Tokius įmovinius ietigalius rombine plunksna tyrinėtojai (Kazakevičius V., 1979, p. 55—56) skiria įmovinių ietigalių I tipo III potipiui.

Abiejų formų ietigalių randama kartu. Dažnai kape vienas būna ilgesnis ir sunkesnis, kitas — lengvesnis ir trumpesnis.

Rasti tik 2 įtveriamieji ietigaliai — po vieną kapuose Nr. 94 ir 120 drauge su kitu įmo-

viniu ietigaliu. Vienas 28,8 cm, kitas — 35,6 cm ilgio, turi 2,9—3,5 cm pločio plunksnas, kurių ilgis kiek mažesnis negu pusė viso ietigalio (pav. 10). Šios formos ietigaliai žemaičių V—VIII a. kapinyuose reti (Kazakevičius V., 1978, p. 42), o vėlesniuose jų beveik visai neaptinkama. Be Požerės, įtvėriamasis ietigalis pastaruoju metu rastas dar ir Maudžiorų, Kelmės raj., VIII a. kape Nr. 142.

Įtvėriamieji ietigaliai į Požerę, matyt, bus patekę iš kaimyninės Žiemgalos pietinių sričių, kur jų yra gerokai daugiau, arba vietos kalvių nukalti sekant žiemgališkais. Ir vienu, ir kitu atveju jie liudija žemaičių ir žiemgalių kultūrinius ryšius.

Platieji kovos peiliai¹ Požerėje taip pat buvę plačiai vartoti. Po peilį įdėta į 19 vyrų kapus (Nr. 4, 5, 16, 22, 28, 29, 31, 32, 34, 38, 63, 67, 70, 73, 76, 82, 85, 98, 111; pav. 7:1; 8:3; 9:3) ir dar bent 7 iš šio kapinyno suardytų kapų pateko į muziejų kaip atsitiktiniai radiniai (IEM, AR 469:432, 433, 469, 471—474). Požerės platieji kovos peiliai sudaro kol kas pačią gausiausią šių ginklų kolekciją iš V—VIII a. žemaičių kapinynų. Iš kitų kapinynų — Čibirikų, Kaštaunalių, Maudžiorų, Pagrybio — turime tik pavienių šios formos kovos peilių. Požerėje rastieji yra nuo 30—35 iki 60—70 cm ilgio (kartu su medine rankena). Nuo 25 iki 55 cm ilgio peilio geležtė, toldama nuo rankenos, pamažu plėtėja ir didesnių peilių būna iki 6 cm pločio (k. Nr. 70 ir 76), pats galas įstrižai nukirstas. Peilio nugarėlė tiesi, masyvi, todėl jis gana sunkus, buvo nešiojamas prie diržo medinėse makštyse.

Požerėje plačiųjų kovos peilių rasta kapuose su ankstyvomis lankinėmis aguoninėmis segėmis (k. Nr. 16, 34, 76), skliutakoje (k. Nr. 98), lankine laipteline (k. Nr. 29) ar kryžine sege (k. Nr. 39) ir kitais VII a. pabaigos—VIII a. papuošalais. Matyt, tuo metu šį ginklą žemaičiai gana plačiai vartojo. Tai patvirtina ir 1978—1980 m. Maudžiorų kapinyno tyrinėjimai. Ten taip pat VIII a. kapuose aptikta šių ginklų. Tuo tarpu IX—XII a. žemaičių bent vakarinėje ir pietinėje jų gyvento ploto dalyje nevartoti. Plačiųjų kovos peilių nerasta IX—XII a. Bikavėnų, Paragaudžio, Upynos, Žvilių kapuose. Kaimynų žiemgalių giminės šiuos ginklus vartojo dar IX a. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 190—191) ir net X—XI a. (LAA, t. 4, p. 124).

Su vyru kariu susiję ir raitelio atributai — pentinai. Tačiau jų VII—VIII a. Požerės kapuose randama retai. Tik kape Nr. 60 aptiktas

geležinio sunykusio pentino fragmentas (pav. 6:7). Nedažnai jų pasitaiko ir kituose šio laikotarpio žemaičių bei kaimynų žiemgalių kapinyuose. Kiek daugiau pentinų vėlesniuose — IX—XII a. — laidojimo paminkluose.

Truputį dažniau į kapą dėta žąslų. Jų rasta vaško (k. Nr. 127) ir 5 vyrų kapuose (Nr. 60, 61, 67, 82 ir 111). Keturkampiai jų nareliai jungiami trečiu trumpu aštuoniukės formos nareliu, o galuose yra 6—7 cm skersmens geležinės grandys (pav. 6:3; 7:2). Kamanų diržų apkalų kartu su žąslais nerasta. Matyt, jos buvo labai kuklios. Kai kada žąslų aptinkama kartu su žirgo kaukolės liekanomis, o kartais ir atskirai. Žirgo galva, kaip jau minėta aptariant laidoseną, į kapą buvo dedama dažniau negu žąslai, ir tyrinėtoje Požerės kapinyno dalyje jų rasta 12 kapų (Nr. 42, 60, 61, 67, 76, 94, 106, 111, 113, 116, 126 ir 127).

Apie VI—VII a. susidaręs paprotys į mirusio žemaičio kapą įdėti žąslus išliko ir IX—XII amžiuje. Žąslų rasta daugelyje Bikavėnų (22 kapuose), Paragaudžio (Valatka V., 1974, p. 75), Upynos ir kt. vyrų kapų. Šiuo atžvilgiu žemaičių laidosena yra artimesnė VIII—XIII a. kuršių laidosenai. Pastarieji taip pat dažnai į vyro kapą įdėdavo žąslų. Antai tyrinėtime VIII—XIII a. Palangos kapinyne jų rasta 63 kapuose, Lazdininkų — 45 ir pan. Tuo tarpu šiauriniai žemaičių kaimynai — žiemgaliai — ir VI—VIII a., ir vėliau žąslų į kapą beveik nedėjo.

Papuošalai. Žemaičių VII—VIII a. kapinyuose rastas papuošalų kompleksas ir jų formos, palyginti su V—VI a. papuošalais, kiek pasikeitė. Nė viename Požerės moters kape neaptikta apgalvių iš žalvarinių įvijelių ir jas jungiančių skersinių plokštelių, kokių pasitaikė Maudžiorų, Sauginių (žr. šios knygos p. 16, 53) ir Šarkų (taip pat šios knygos p. 33) kapinyuose. Tačiau išliko paprotys ant pakaušio nešioti 1,8—2,2 cm skersmens (tik k. Nr. 91 rastoji buvo 2,5 cm skersmens) ir iki 15 cm ilgio žalvarinės įvijas, susuktas iš trikampės ar pusapvalės vielos (pav. 11:7; 12:7; 14:9; 17:9). Kartais jų galai būna papuošti skersiniais ranteliais (k. Nr. 11, 14, 19, 48, 91, 93, 114, 118). Įvijose išliko storų vilnonių įvairių spalvų siūlų, o kartais — dar ir plonas medinis virbelis. Matyt, jos susijusios su to meto moterų šukuosena, greičiausiai sudaro kažkokios plaukų juostos dalį. Panašių įvijų ir jų fragmentų kartais dar su siūlais viduje rasta ir to paties laikotarpio Kaštaunalių kapuose (žr. šios knygos p. 86), taip pat ankstyvesniuose tyrinėtuose Maudžiorų, Sauginių, Šarkų (žr. šios knygos p. 16, 33, 53) kapinynų moterų kapuose. Jų irgi aptikta Dargalių, Lingių ir Paupynio-Medsėdžių (visi Šilalės raj.) kapinyuose. Iš šių radinių sprendžiama, kad

¹ Platieji kovos peiliai archeologinėje literatūroje gana dažnai vadinami kalavijais (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 190—191). Tačiau kadangi nemaža jų dalis yra trumpi, tai labiau jiems tinka kovos peilio terminas (Шнопе Э., 1957, с. 30).

V—VI a. atsiradusi mada ant pakaušio nešioti ilgą stambią žalvarinę įviją išliko iki VIII amžiaus. Vėlesniuose — IX—XII a. — žemaičių moterų kapuose jų nerasta².

Panašiai galvas puošė ir kaimynės žiemgalės. VI—VII a. jų kapuose randama ir apgalvių, ir panašių maždaug 2 cm skersmens įvijų, pilnų siūlų, kartais pasitaiko ir medinis virbelis. Tik žiemgalių įvijos ilgesnės. Jauneikių kapinyne aptikta iki 40 cm ilgio tokių įvijų, kai kuriuose kapuose — po 2. Kartais ir žiemgalės jas nešiojo su apgalviu iš įvijėlių ir plokštelių. Tuomet ilga įvija buvo uždedama aukščiau — tarsi ant ras vainikas. VIII a. tokiomis ilgomis įvijomis jau nesipuošta. Tada ir vėliau dabintasi apgalvais iš įvijų ir plokštelių.

Taigi pakaušio įvijos yra būdingas VI—VIII a. žemaičių moterų galvos papuošalas, žinomas ir žiemgalių gentims. Dabar turimais duomenimis, kitos baltų gentys juo nesidabino.

Požerės kapuose Nr. 23, 41, 78, 93 ir 121 prie galvos ir pečių srityje išliko juostos fragmentų. Kape Nr. 78 rastoji buvo apie 2 cm, o kape Nr. 23 — 4 cm pločio. Abiejų kraštai papuošti įkabintomis žalvarinėmis grandelėmis (pav. 22 : 1, 3). Atrodo, tokia vienspalve juosta ant pakaušio surišdavo plaukus, o gana ilgi jos galai krisdavo ant pečių. Analogiškų radinių iš kitų kapinynų nežinome.

VII—VIII a. kaklo papuošalai irgi buvo kuklūs. Ypač rėta to laikotarpio kapuose ant kaklių. Požerėje rasta tik viena — kape Nr. 76 vyras palaidotas su balneline antkakle. Ji 18,4 cm skersmens, lankelio galai kiek storėja, vienas baigiasi ramentu, kitas — balneliu. Pastorintos dalies viršutinė — matoma — pusė pagražinta nedidelėmis duobutėmis, todėl paviršius tarsi ruplėtas (pav. 8 : 5). Tai latgalių, sėlių, žiemgalių ir lietuvių genčių vyrams būdingas VI—XII a. papuošalas. Todėl balnelinių antkaklių dažniausiai aptinkama šiaurinėje ir rytinėje Lietuvos TSR dalyje (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 147—148); rasta jau daugiau kaip 40 (LAA, t. 4, p. 25—26). Požerės antkaklė žemaičių gyventoje teritorijoje aptikta vienintelė. Matyt, ji patekusi iš kaimyninės Žiemgalos.

Bikavėnų, Upynos ir kiti tyrinėti kapinynai parodė, kad nuo VIII a. pabaigos—IX a. žemaičiai dažniau puošėsi antkaklėmis. Jas nešiojo ir vyrai, ir moterys. Ypač buvo mėgstamos vytinės ir plonėjančiais galais su kilpele ir kabliuku antkaklės. Požerės gyventojai irgi nebuvo išimtis. Kapinyno paviršiuje (vėly-

vesnių netyrinėtų kapų dalyje) rasta vytinių antkaklių (IEM, AR 469 : 435, 436, 438) ir plonėjančiais galais antkaklės fragmentas (IEM, AR 469 : 440).

Tai bendras žemaičių, žiemgalių ir kuršių genčių nešiosenos bruožas. Kuršių ir žiemgalių VII a. ir VIII a. pirmos pusės kapuose antkaklių randama irgi retai, o vėlesniuose — gana dažnai.

Požerės moterys VII—VIII a. kaklą kartais puošdavo žalvarinių įvijėlių apvarėle. 6—7 mm skersmens ir kelių centimetrų ilgio įvijėlės buvo suveriamos ant storo siūlo — virvutės. Tokių apvarėlių liekanų būta kapuose Nr. 23, 78, 91 (pav. 14 : 8). Apvarėlė iš kapo Nr. 78 pajvairinta tarp įvijėlių įvertais 5 akutėmis ornamentuotais klevo sėklos formos kabučiais (pav. 13 : 8). Žalvarinių įvijėlių apvarėlė — vienas iš kukliausių ir paprasčiausių kaklo papuošalų. Jas nešiojo įvairių genčių moterys ir vaikai visą I m. e. tūkstantmetį (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 156). Žemaitės irgi mėgo šį papuošalą. Bikavėnų, Upynos ir kitų kapinynų tyrinėjimai parodė, kad įvijų apvarėlėmis žemaitės puošėsi dar ir X—XI amžiuje. Tuo metu kartais buvo sudaromos ir puošnesnės apvaros, nešiotos kartu su antkaklėmis (Тайтавичюс А., 1967, c. 277).

VII—VIII a. kapuose reta spalvoto stiklo karolių apvarų, kurių palyginti dar gausu V ir VI a. pradžios žemaičių kapuose. Tik kape Nr. 37 prie galvos aptikta išbarstyta smulkių stiklo karolių — 30 žalsvų ir 8 gelsvi — apvarėlė. VI a. antra pusė—VIII a. pirma yra neturtingiausias stiklo karolių laikotarpis Lietuvoje (Tautavičius A., 1972, p. 142). Ir Požerė šiuo atžvilgiu neišsiskiria iš žemaičių ir kitų genčių kapinynų. Nerasta irgi nė vienos gintaro karolių apvaros. Nešiota tik po 1—2 smulkius karoliukus greičiau kaip amuletas negu papuošalas.

Vyrai drabužius ant krūtinės susegdavo ir papuošdavo dažniausiai žalvarine sege. Segės neįvairios, ir jų nedaug. Vyrauja lankinės; rasta lankinių laiptelių (k. Nr. 29), skliutakojų (k. Nr. 98), aguoninių segių (k. Nr. 5, 16, 31, 34, 76, 117, 123) ir kelios plokštelinės (?) dvigubo ar keturgubo kryžiaus formos (k. Nr. 38, 87 ir 127).

Kape Nr. 29 aptikta lankinė laiptelinė segė turi masyvų profiliuotą įvijos lankelį ir jos galuose dvigubo žiedo bei žemo kūgio formos buoželes, o ant plokščios kojelės yra 2 nevienodo dydžio laipteliai, kurių galai papuošti 3 mažomis „vinutėmis“ (pav. 21 : 2). Tokios segės datuojamos VIII a. ir IX a. pradžia, ypač būdingos kaimynų kuršių, skalvių ir lamatiėčių kapams (Åberg N., 1919, p. 140—141; Engel C., 1931, p. 320; LAA, t. 4, p. 46).

² Platesnė šio papuošalo interpretacija ir nešiojimo rekonstrukcijos pateiktos R. Volkaitės-Kulikauskienės straipsnyje (žr. šios knygos p. 118).

Skliutakojė segė rasta taip pat 1 kape Nr. 98 (pav. 9:4). Ji didelė, įvija su panašiomis kaip laiptelinės segės buoželėmis galuose turi beveik 14 cm ilgio, kojėlės galas 9,5 cm pločio. Platus lietas įvijos lankelis papuoštas duobutėmis. Lietuvoje rasta apie 30 skliutakojų segių. Daugiausia jų žemaičių ir žiemgalių gyventuose plotuose, nors pavienių pasitaikė ir aukštaičių bei kuršių plokštiniuose kapinyuose ir lietuvių pilkapiuose (LAA, t. 4, p. 43–44, be to, dar Jauneikių, Krūvandų, Payžnio ir kt. kapinyuose). Šios segės būdingiausios VII amžiui. Tačiau tokios didelės kaip Požerės skiriamos VIII a. pirmai pusei (Urtans V., 1962, p. 40).

Daugiausia rasta lankinių aguoninių segių (pav. 8:8)—7 kapuose ir dar 2 ar 3 fragmentai iš suardytų kapų. Jos nedidelės, 9,5–14 cm ilgio, puoštos skersiniais ranteliais, turi ant kojėlės nedidelius „ragelius“. Priklauso tyrinėtojų skiriamai pirmai šių segių grupei (LAA, t. 4, p. 44–45). Ypač būdingos žemaičių, žiemgalių, skalvių bei lamatiečių ir kiek mažiau — kuršių VIII–IX a. kapams. Dabar Lietuvoje žinoma apie 40 jų radimo vietų, iš kurių bent 7 yra žemaičių gyventuose plotuose.

Nemaža dalis autorių šias seges datuoja VIII ir IX a. (LAA, t. 4, p. 45; LA, 1974, p. 158), nors kiti (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 160) linkę jas nukelti į IX amžių. Vis dėlto Požerės kapinyno medžiaga rodytų, kad jos nešiotos ir VIII amžiuje. Aptiktos teritorijoje, kur kartu laidotų mirusiųjų kapuose dar nėra vytinių antkaklių su kilpele ir kabliuku, pasaginių segių ir kitų VIII a. pabaigai—IX a. būdingų papuošalų.

Likusias Požerėje rastas seges vargu ar galima vadinti lankinėmis. Jos tik primena lankines laiptelines. Tai simetriškos, arba kryžinės, segės, kurios viduryje turi nedidelį išgaubtą trikampio pjūvio lankelį, o nuo jo į abu galus yra po 1 ar 2 plokščius skersinius laiptelius. Dažniausiai jie būna vienodo ilgio, bet kartais vienas ir kiek trumpesnis. Todėl segė priimama dvigubą ar keturgubą kryžių. Šios segės neturi lankinėms būdingos įvijos ir jos lankelio, o tik kilpelę liežuveliui-adatai ir užkabą. Jų palyginti retai randama, ir iki šiol Lietuvos archeologinėje literatūroje mažai minimos, dar neturi nusistovėjusio vardo. Požerėje jų aptikta vyrų kapuose Nr. 38 ir 87 bei vaiko kape Nr. 127 (pav. 21:1, 3, 4). Jos nedidelės — 4×6 ar 5×7 cm, paviršius kartais būna padengtas plona ornamentuota skardele. Panašių rasta kaimyniniuose kuršių — Laivių (k. Nr. 76, 84 ir 2 atsitiktiniai) ir Palangos (k. Nr. 21, 22, 29, 104, 130 ir 309) kapinyuose, taip pat Lamatos plokštiniuose kapinyuose — Barvuose (Engel C., 1931, p. 37, pav. 7a), Mockaičiuose (LLM, t. 1, pav. 319). Ir ten jų aptikta VIII a. kapuose.

Be to, vaiko kape Nr. 115 rasta geležinė stačiakampė 3,2×3,6 cm dydžio plokštelinė segė. Jos paviršius buvęs padengtas plona žalvarine skardele, kurioje įspausta triguba keturkampėlių ir pusės apskritimo formos duobučių eilė, juosianti 2,2×1,6 cm dydžio stačiakampį (pav. 18:1).

Taigi Požerėje aptiktos segės atspindi VII–VIII a. žemaičių ryšius su žiemgaliais, kuršiais, skalviais ir lamatiečiais.

Smeigtukai. Kartais vyro kape drauge su sege pasitaikė ir geležinis lazdelinis smeigtukas arba buvo tik jis vienas. Kitokių Požerės vyrų kapuose nerasta. Tuo tarpu moterų ir vaikų kapuose dar aptikta žalvarinių nuokamienų ir įvairių kryžinių smeigtukų. Apskritai jie sudaro turtingiausią papuošalų grupę,—rasta daugiau kaip 80.

Daugiausia aptikta geležinių lazdelinių smeigtukų. Jų rasta 40 kapų (iš jų 12 vyrų). 6 moterų kapuose būta po 2 lazdelinius smeigtukus, o kape Nr. 118 geležinis lazdelinis smeigtukas rastas kartu su žalvariniu nuokamieniu. Smeigtukai blogai išsilaikė — surūdiję, sutrupėję. Iš kelių geriau išlikusiųjų matyti, kad varototi 6–12 cm ilgio, daugiausia apskrita maždaug 1–2,5 cm skersmens kilpele-galvute. Kartais pats galiukas, išlenkus kilpelę, atlenktas į išorę ir susuktas į nedidelę sraigelę.

Lazdeliniais smeigtukais beveik visos baltų gentys dabinosi bent nuo I tūkstantmečio pr. m. e. iki pat XII amžiaus. Lietuvoje jų aptikta piliakalniuose, gyvenvietėse ir kapuose. Žinoma maždaug 90 jų radimo vietų ir apie 700 tokių radinių (LAA, t. 4, p. 75–78).

6 nuokamieniai smeigtukai pasitaikė 4 kapuose ir 3 į muziejų pateko kaip atsitiktiniai radiniai (pav. 11:1, 2; 12:1, 2; 23; 24:1). Jie nuo 15–16 iki 19,7 cm ilgio ir turi nuo 1,5 iki 2,5 cm skersmens galvutes. Daugumos kaklelis (tarp skylutės grandinėlei ir kepurėlės) puoštas skersiniais ranteliais, rečiau — jų grupėmis ar įkartelėmis (pav. 24:1). Kartais smulkių rantelių grupėmis pagražinta ir paplatintoji adatos dalis aplink skylutę grandelei (pav. 23). Smeigtuko viršus — kepurėlė — dažniausiai puošta kryžiumi iš 2 lygiagrečių griovelių ar taškučių eilių (k. Nr. 114). Tik kape Nr. 24 rastojo viršus pagražintas 4 akutėmis. Be to, kepurėlės apatinis pakraštys kartais dar puošiamas zigzagine linija (pav. 11:2).

Kape Nr. 24 rastas nuokamienis smeigtukas turi 4 cm pločio ir 2,7 cm aukščio pusmėnulio formos kabutį su 3 grandinėlėmis. 2 didžiausi smeigtukai į muziejų pateko kaip atsitiktiniai radiniai iš mėgėjų suardyto kapo. Jie abu turi po 5,2 cm pločio pusmėnulio formos kabutį, puoštą akučių grupėmis ir smulkių įkartelių linijomis

(pav. 23). Į kabučius įsegtos 3 gana masyvios grandinėls, kurių kraštinės 12 cm ilgio ir baigiasi 2 dideliais klevo sėklos formos kabučiais. Vidurinė grandinėlė yra 107 cm ilgio, jungia abu smeigtukus ir taip pat turi 2 poras klevo sėklos formos kabučių.

Geležiniais ir žalvariniais nuokamieniais smeigtukais V—VI a. dabintasi beveik visoje Lietuvoje, vėliau — VI—VII a. jais puošėsi daugiausia žemaitės ir žiemgalės, o nuo VIII iki XI a. — tik žemaitės. Iš viso Lietuvoje dabar jau žinoma apie 50 jų radimo vietų ir maždaug 150 šių papuošalų (LAA, t. 4, p. 78—79). Taigi nuokamieniais smeigtukais žemaičių dabintasi bent šešis šimtmečius — nuo V iki XI a., ir jie liudija senosios žemaičių kultūros stabilumą. Šių smeigtukų rasta 22 žemaičių kapinyuose, daugiausia Šilalės raj. (Bikavėnų, Burbiškių, Didkiemio, Drobūkščių, Gedeikių, Kaštaunalių, Lileikėnų, Lingių, Pagrybio, Pakalniškių, Paragaudžio, Požerės, Sarkų, Siaudalių, Upynos ir Žasino). Požerės VII—VIII a. nuokamieniai smeigtukai gana stambūs, su plačiomis kepurėlėmis. Tuo jie skiriasi nuo V—VI ir IX—XI a. ilgesnių, platesnėmis ir lengvesnėmis kepurėlėmis smeigtukų.

Rasti 26 kryžiniai smeigtukai. Iš jų 4 yra atsitiktiniai — iš suardytų kapų, gana įvairūs: kiaurakryžmiai, su buoželėmis arba plokštelėmis kryžmos galuose.

Kiaurakryžių smeigtukų iš kryžinių yra daugiausia. Jų rasta 14 (k. Nr. 11, 23, 78, 91, 95, 128 ir dar 2 — atsitiktiniai); panašaus dydžio kaip nuokamieniai — nuo 14—15 iki 19,5 cm ilgio, kryžmos apie 5 cm ilgio. Smeigtuko viršūnė ir kryžmos galai užbaigti pusrutulio formos buožele, o kryžmos centre yra rombo formos skylutė (pav. 13 : 1, 2; 14 : 1, 2). Jie dažniausiai neornamentuoti, tik retkarčiais buoželę puošia kryžius iš 2 lygiagrečių griovelių. Dabar Lietuvoje žinoma apie 30 jų radimo vietų ir maždaug 70 šių papuošalų (LAA, t. 4, p. 81—82). Tai beveik vien žemaičių ir žiemgalių moterų VI—VIII a. papuošalas: aptikta bent 10 žemaičių kapinynų. Iš Požerės medžiagos sprendžiama, kad jais žemaitės puošėsi daugiausia VII—VIII amžiuje. Tuo tarpu kaimynės žiemgalės, kaip matyti iš Jauneikių kapinyno radinių, jais daugiausia dabinosi VII a., o VIII a. kapų teritorijoje jų rasta vos pora.

Smeigtukai su buoželėmis kryžmos galuose ir viršūnėje yra gana įvairūs. Pirmam pogrupiui priklauso smeigtukai, kurių kryžmų galai ir viršūnė turi tokias pat pusrutulio formos buoželes kaip ir kiaurakryžmiai, bet galvutės centre nėra rombinės skylutės. Tokių aptikta po vieną kapuose Nr. 11, 125 ir vienas atsitiktinai (pav. 19 : 1). Jie nedideli: 10—17 cm, kryžma 3,5—4,5 cm ilgio. Buoželės kartais puoštos kryžių

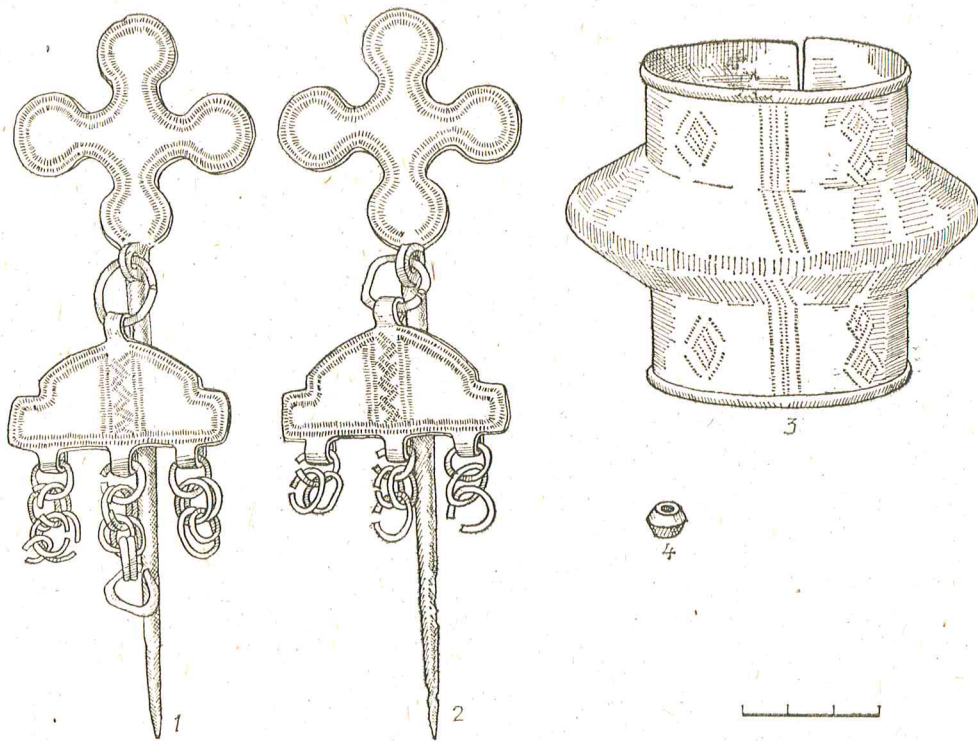
sudarančiais grioveliais, o galvutės vidurys — akučių ar duobučių kryžiumi. Kituose kapinyuose rasta tokių smeigtukų sidabro plokštele padengtu galvutės viduriu. Šio pogrupio smeigtukai, matyt, yra bendralaikiai su kiaurakryžmiais. Jų ir arealas iš esmės sutampa (LAA, t. 4, p. 82—83).

Antro pogrupio smeigtukai gana panašūs į pirmojo, tik stambesni, su didesne platesne galvute, kuri prieš adatos stačiai užkirsta. Požerėje rasti tik 2 tokie smeigtukai kape Nr. 133. Jie 22,5—23 cm ilgio, su 7,3 cm ilgio kryžmomis. Iki šiol Lietuvoje tokių smeigtukų aptikta nedaug — žinomos tik 6 jų radimo vietos žemaičių, žiemgalių ir kuršių žemėse; datuojami VIII—IX a. (LAA, t. 4, p. 83). Požerės radinys irgi gali būti skiriamas tam laikotarpiui. Abu smeigtukai rasti į pietryčius nuo ištirto ploto, dirbamame lauke, suardytame moters kape. Galimas daiktas, į pietryčius nuo 1966 m. tyrinėto ploto esančioje kapinyno dalyje laidota jau VIII a. pabaigoje ir IX amžiuje.

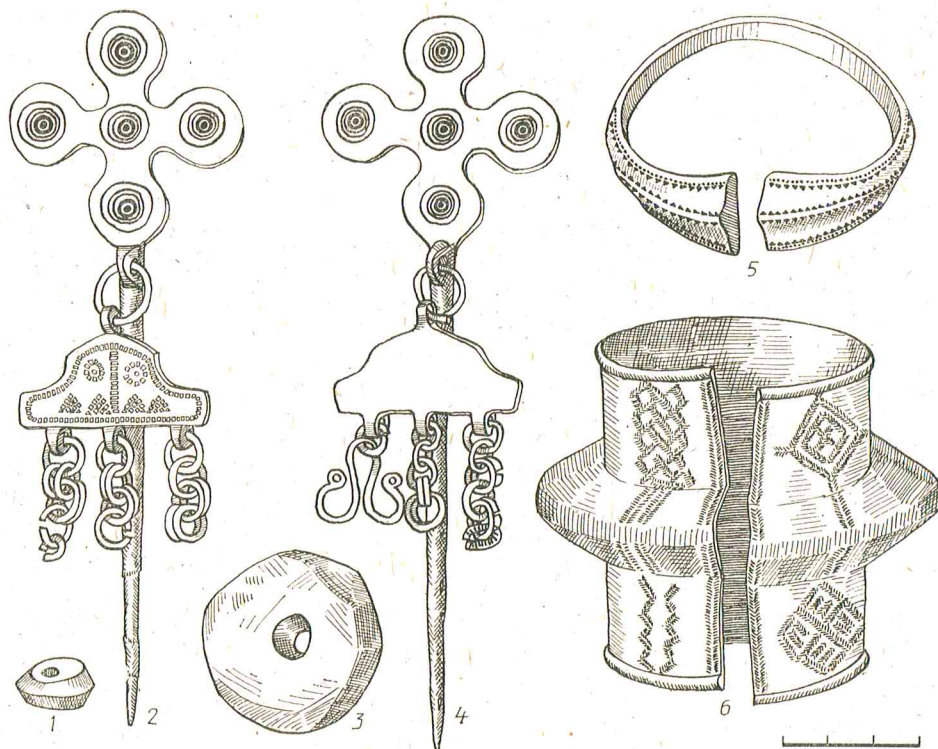
Trečių kryžinių smeigtukų su buoželėmis pogrupį sudaro nedideli smeigtukai su trumpa kryžma ir mažomis iš blogosios pusės kiek suplotomis buoželėmis. Požerėje pasitaikė vos vienas toks smeigtukas kape Nr. 100. Jis apie 14 cm ilgio, turi tik 4 cm ilgio kryžmą, papuoštas viduryje įmušta akute (pav. 17 : 2).

Tokių smeigtukų Lietuvoje rasta nedaug, į muziejus jie dažniausiai patekdavo kaip atsitiktiniai radiniai. Iki šiol buvo aptariamai kartu su pirmo pogrupio smeigtukais ir taip pat datuojami VII—VIII a. (Šnore R., 1930, p. 75; Puzinas J., 1938, p. 265—266, pav. 69 : 6—7; LAA, t. 4, p. 82—83). Žemaičių gyventose vietose jų aptikta apardytuose Juodsodės kapuose Nr. 3 ir 5 (Valatka V., 1969, pav. 13 : 1, 2), Cibirikuose (TKM, 6701, 6702) bei Vaišviliškiuose (Puzinas J., 1938, pav. 69 : 6). Daugiau pasitaikė Žiemgalos pietinės dalies kapinyuose: Linksmučių kapuose Nr. 6, 22 (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951, pav. 4 : 1, 4—5), Pamiškių kape Nr. 4, Papilės kape Nr. 5 ir kt. Linksmučiuose šie smeigtukai rasti VIII a. pabaiga datuojamuose kapuose (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951, p. 297). Jauneikiuose būta taip pat tik VIII ir IX a. kapuose Nr. 124, 264, 295, 304, 318 ir kt. (Tautavičienė B., Tautavičius A., 1978, pav. 18 : 2, 3; Tautavičius A., Tautavičienė B., 1978, p. 163). Taigi jie kiek vėlyvesni už kryžinius smeigtukus su beveik taisyklingo pusrutulio formos buoželėmis ir būdingi vien žemaičių ir žiemgalių gentims.

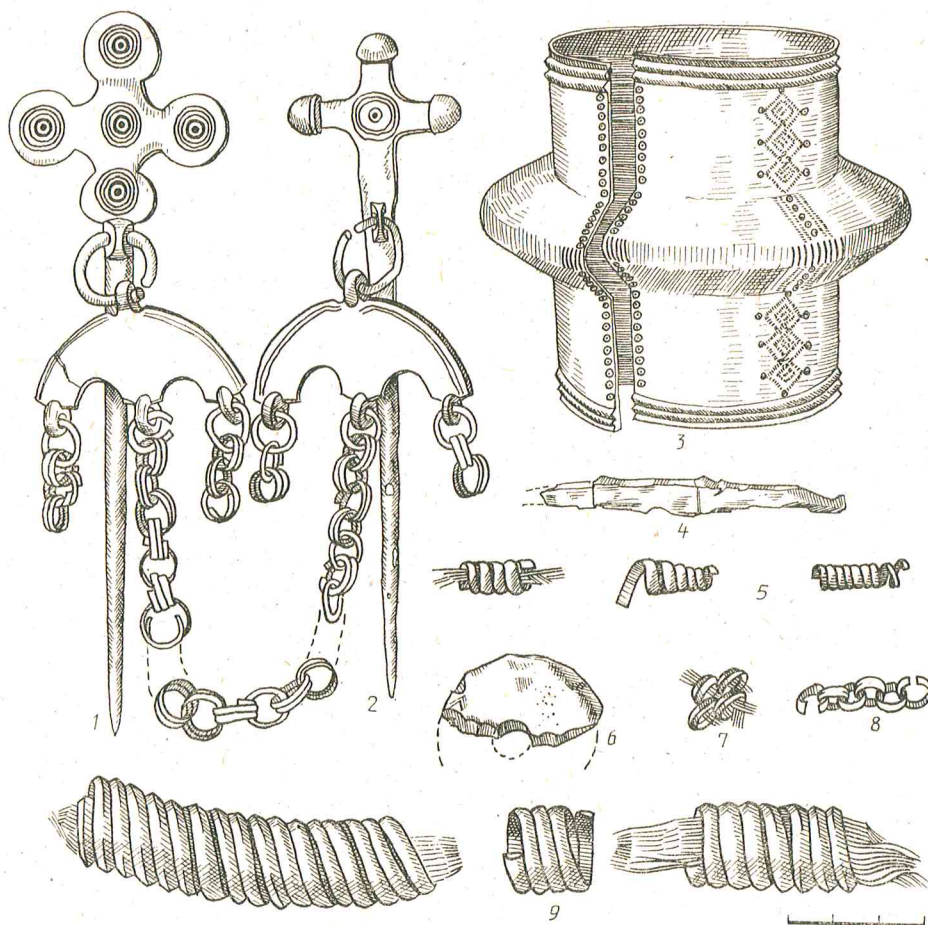
Paskutinę kryžinių smeigtukų grupę sudaro smeigtukai, kurių galvutė sudaryta iš 4 apskritų plokštelių ir viduryje palikto beveik rombo formos plotelio. Kapuose Nr. 41, 58 ir 100 jie

15 pav. Moters k. Nr. 41 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — karoliukas

16 pav. Moters k. Nr. 58 įkapės: 1 — karoliukas, 2, 4 — smeigtukai, 3 — verpstukas, 5, 6 — apyrankės

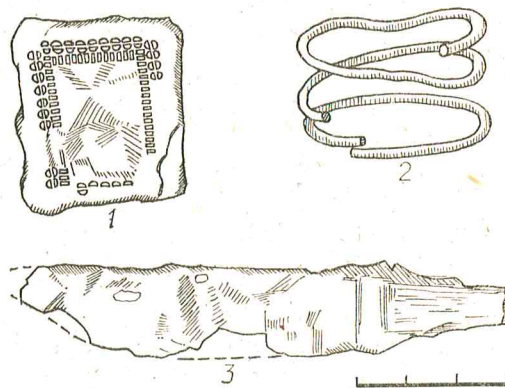

17 pav. Moters k. Nr. 100 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — yla, 5 — įvijelės, 6 — verpstukas, 7 — audio liekanos, 8 — grandinėlės dalis, 9 — įvija

rasti 5. Smeigtukai palyginti dar nedideli: 14,5–16 cm, kryžmos 5,1–5,4 cm ilgio. 3 galvutės puoštos centre ir apskritose plokštelėse įmuštomis akutėmis (pav. 16: 2; 17: 1), o kape Nr. 41 rastieji padengti plona žalvario plokštele su pakraščiais įspausta dviguba smulkių įkartėlių eile (pav. 15: 1, 2). Požerės radiniai liudija, kad kryžiniais smeigtukais su apskritomis plokštelėmis kryžmos galuose žemaitės puošėsi jau VIII amžiuje. Šie smeigtukai labiausiai paplitę, gana įvairūs, jų daugiausia, jais dabintasi iki XIII a. pradžios. Skiriamos kelios jų grupės. Požerės smeigtukus tyrinėtojai skiria šeštam jų pogrupiui (LAA, t. 4, p. 86–87).

Dalis nuokamienių ir kryžinių smeigtukų turi po pusmėnulio formos kabutį. Kabučiai dviejopi — vienu apatinis kraštas tiesus ir kiek profiliuoti šonai (pav. 15: 1, 2; 16: 2, 4), kitų apačioje yra tarsi 3 ataugėlės (pav. 17: 1, 2; 23). Ir vieni, ir kiti ornamentuoti arba buvę padengti plona ornamentuota skardele, apatiniame krašte turi 3 kilpeles grandinėlėms. Kraštinės grandinė

nėlės dažniausiai trumpesnės ir toliau sukabinotos su vidurine, kuri yra ilgesnė ir jungia abu smeigtukus. Kraštinės grandinėlės kartais užbaigiamos klevo sėklos formos kabučiu. Jo viena pusė taip pat kai kada puošta įmuštomis akutėmis.

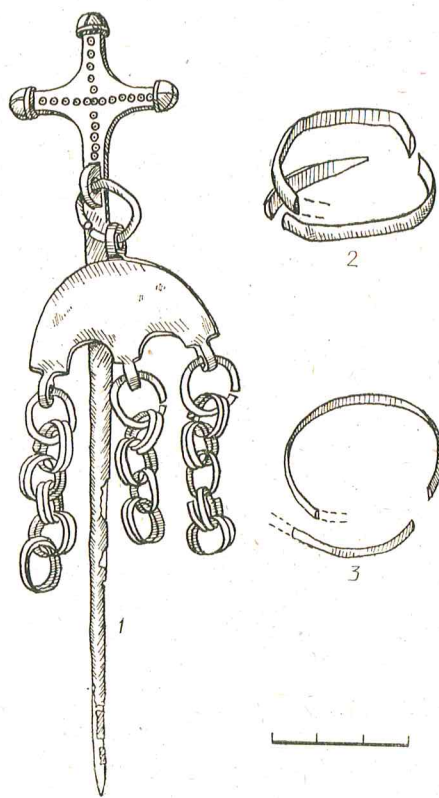
18 pav. Vaiko k. Nr. 115 įkapės: 1 — segė, 2 — apyrankėlė, 3 — peiliukas

Taigi iš smeigtukų, kabučių ir grandinėlių sudaromas krūtinės papuošalas. Papatys taip dabintis paplito VI—VII a. ir laikėsi iki pat XII amžiaus. Žemaičių moterų krūtinės papuošalai artimiausi žiemgalių papuošalams. Jos taip pat dabinosi 2 smeigtukais, kuriuos kartais sujungdavo grandinėėmis, įsegdavo kabučių. Kitos žemaičių kaimynės tokių papuošalų nenešiojo, turėjo savo variantų, kaip antai: kuršės bevelijo įsisegti vieną stambų smeigtuką su keliomis grandinėėmis, o skalvės ir lamatiētės jais nesidabino, drabužį, kaip ir vyrai, puošdavo sege. Labai rėta smeigtukų ir aukštaičių moterų kapuose.

Dažnai prie smeigtukų, taip pat ir prie segės, — taigi ne tik moterų, bet ir vyrų bei vaikų kapuose — randame po 1—2 gintaro karoliukus (pav. 13 : 5, 6; 14 : 5, 6; 15 : 4; 16 : 1), rečiau — natūralų jo gabaliuką. Kartais prie karoliuko dar būna išlikusio vilnonio siūlo, kuriuo karoliukas buvo pririštas prie papuošalo. Karoliukai smulkūs, vyrauja apie 1—1,5 cm skersmens ir beveik tokio pat ilgio dvigubo nupjauto kūgio formos, kartais ne visai taisyklingos formos. Aptinkama ir dar smulkesnių — tik 0,6—0,7 cm skersmens. Tuo tarpu stambesnių — kaip kape Nr. 49 rastas 2,4 cm skersmens ir 1,7 cm ilgio karoliukas arba kape Nr. 6 aptiktas 2,1 cm skersmens — pasitaiko labai retai. Iš vieno kapo 2 karoliukai dažnai būna ir skirtingo dydžio, kartais nevienodai nušlifuoti.

Papatys nešioti prie krūtinės papuošalo ar drabužio pririštus 1—2 gintaro karoliukus žemaičių gyventojų dalyje paplito V—VI amžiuje. Tai rodo Maudžiorų kapinyno daiktai (žr. šios knygos p. 19). Iš Požerės radinių matyti, kad šis paprotys gyvavo ir VII—VIII a., taip pat išliko dar vėliau. Antai po 1—2 gintaro karoliukus ant krūtinės rasta 82 IX—XII a. Bikavėnų kapinyno, kai kuriuose X—XI a. Upynos kapuose; gausu jų ir Paragaudžio IX—XII a. kapuose (Valatka V., 1974, p. 77). Taigi V—VI a. atsiradęs paprotys laikėsi bent 600—700 metų. Vėlesnė jo raida ne visai aiški, nes XIII a. įsivyravus mirusiųjų deginimo papročiu, gintaro karoliukai sudegdavo, o XV—XVI a. kapuose jų jau nėra.

Gintaro karoliukų nešiojimas ant krūtinės, dabar turimais duomenimis, yra vien VI—XII a. žemaičiams būdingas paprotys. Jų kaimynų aukštaičių ir žiemgalių bendralaikiuose kapuose jo pėdsakų neaptikta. Tik kuršiai VIII—XI a. nešiojo po 1—2 smulkus gintaro karoliukus prie galvos apdangalo ar plaukų. Pvz., Palangos kapinyne šio papročio pėdsakų pastebėta 125 kapuose, t. y. su karoliukais prie galvos palaidota apie 33% visų mirusiųjų.

19 pav. Vaiko k. Nr. 125 įkapės: 1 — smeigtukas, 2, 3 — apyrankės

Rankų papuošalų — apyrankių ir žiedų — nei daug, nei jie įvairūs.

Rasta įvijinių, rankogalinių ir pavienių juostinių bei storagalinių apyrankių. Įvijinių daugiausia, nes jomis puošėsi ir vyrai, ir moterys, ir vaikai (k. Nr. 15, 24, 30, 38, 76, 115, 127 ir 133; pav. 18 : 2; 19 : 2, 3; 20 : 2, 3). Be to, keletas pateko į muziejų kaip atsitiktiniai radiniai. Jos nešiotos ir ant vienos rankos, ir ant abiejų po vieną. Iš viso muziejuje iš šio kapinyno sukaupta 19 įvijinių apyrankių. Jos įvairaus dydžio ir turi nuo 2 iki 5—6 apvijų.

Vyrauja apyrankės iš trikampės nuo 0,5 iki 1,3 cm pločio kartais kiek siaurėjančiais galais juostelės (10 jų). Vaikų kapuose randamos apyrankės yra iš truputį siauresnės juostelės, o suaugusiųjų — iš platesnės. Jos retai kada ornamentuotos. Atsitiktinai pasitaikiusios apyrankės (IEM, AR 469 : 452) juostelės pakraštys puoštas įkartėlėmis, o kitos galai — nedideliais griovelių trikampėliais.

Rastos tik 6 apyrankės iš pusapvalės juostelės (k. Nr. 15, 24, 38, 76 ir 2 atsitiktiniai). Jos dažniausiai 0,5—0,8 cm pločio, siaurėjančiais ir smailėjančiais galais. Kai kurių apyrankių galai puošti skersinėmis įkartėlėmis (k. Nr. 24). Vyrų

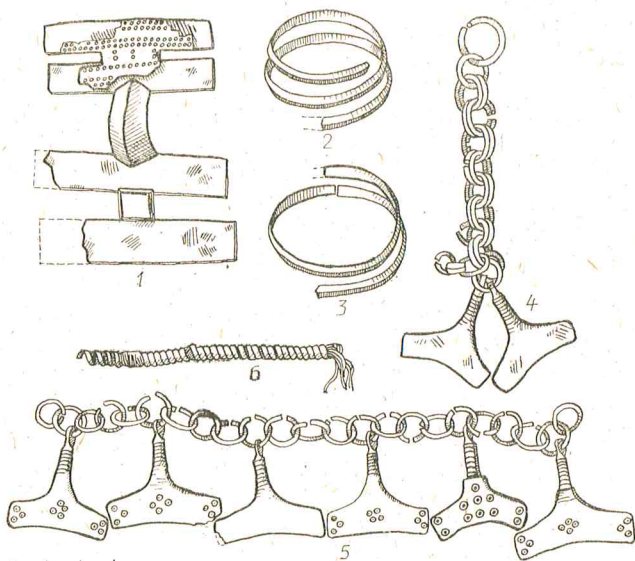
kapuose Nr. 38 ir 76 aptiktos apyrankės yra kiek masyvesnės, viršuje per vidurį eina 1 ar 2 išilginiai grioveliai (pav. 8 : 4). Kape Nr. 76 rastos apyrankės pakraščiai dar pagražinti smulkiomis įkartėlėmis. 4 vaikiškos apyrankėlės padarytos iš keturkampės ar netaisyklingo pjūvio vielos.

Rankogalinės apyrankės su trikampiu iškilia briauna per vidurį yra stambiausios ir puošniausios. Jų rasta moterų kapuose Nr. 23, 41, 52, 78, 95, 100, 114, 122, 128 — iš viso 15 (pav. 11 : 3; 12 : 3; 13 : 3, 4; 14 : 3, 4; 15 : 3; 16 : 6; 17 : 3). Nesuardytuose kapuose dažniausiai aptinkama po vieną ant abiejų rankų, nors kartais apyrankių dydis, ornamentas kiek ir skiriasi. Tik kape Nr. 58 rankogalinė apyrankė rasta kartu su storagale (pav. 16 : 5). Požerės kapinyne pasitaikiusios rankogalinės apyrankės yra lengvos, padarytos iš plonos skardos, lygiu, tarsi šlifuotu paviršiumi ir dažnai kiek storesniu krašteliu, kurį skiria griovelis. Jos būna nuo 7 cm (k. Nr. 23) iki 9–9,4 cm (k. Nr. 95) pločio (aukščio). Viduryje yra trikampė tuščiavidurė iškili nuo 0,7 cm (k. Nr. 58) iki 1,2 cm (k. Nr. 78, 95) aukščio gana apvaliu viršumi briauna. Apyrankės galas ir kraštas ornamentuojamas akutėmis ar zigzagine linija iš įkartėlių (pav. 12 : 3), o likęs paviršius puošiamas simetriškai išdėstytomis 2–4 rašto juostelėmis. Ornamentą sudaro smulkių įkartėlių rombėliai ir akučių grupės (pav. 13 : 3), kai kada iš įkartėlių komponuojamos ne visai taisyklingos svastikos ar kitos figūros (pav. 14 : 3; 16 : 6). Dalies apyrankių raštas vos žymus, tarsi nusitrynęs. Atrodo, jos ilgai nešiotos.

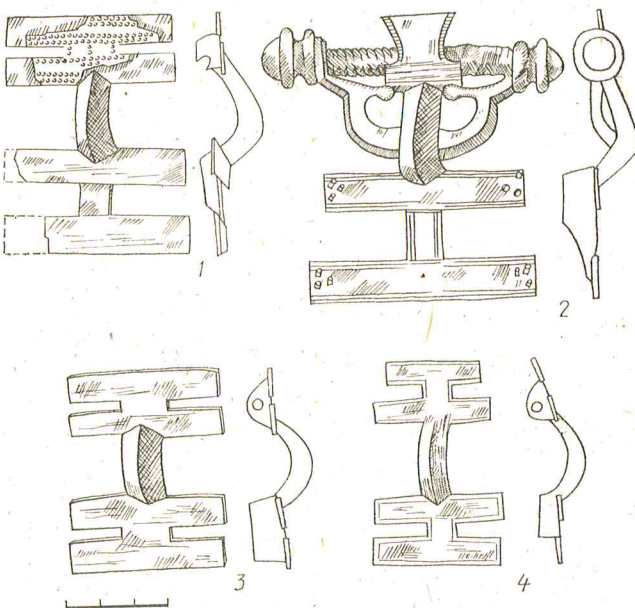
Rankogalinių apyrankių rasta su kiaurakryžmiais ir nuokamieniais smeigtukais. Vadinasi, jomis dabintasi VII–VIII amžiuje. Tai buvo gana mėgstamas žemaičių moterų papuošalas. Junkilų, Kaštaunalių, Pagrybio, Šiaudalių, Vėžlaučio kapinyuose jų aptikta apie 30 (Тайтавичюс А., 1970, c. 199; LAA, t. 4, p. 92–93).

Tokios pat formos, tik kiek masyvesnėmis ir sunkesnėmis, o kartais ir dar platesnėmis apyrankėmis puošėsi kaimynės žiemgalės. Iš Jau-neikių kapinyne radinių matyti, kad pietų Žiemgaloje jos irgi mėgtos VI–VII a., gal ir VIII a. pradžioje. Dabar jų jau žinoma iš 11 lietuviškosios Žiemgalos dalies kapinyne (apie 23).

Storagalė apyrankė rasta tik 1 — moters kape Nr. 58 kartu su rankogaline. Jos galai žemo trikampio formos, 0,7×1,8 cm storio, prie briaunų papuošti mažomis trikampėmis duobutėmis (pav. 16 : 5). Storagalės apyrankės — V–VI a. būdingas papuošalas. Jų aptinkama ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Pabaltijyje bei Skandinavijoje (Puzinas J., 1938, p. 267–268). Tuo tarpu vėliau — VII–VIII a. — jomis rečiau puoštasi, daugiau jų išliko vakarinėje respubli-

20 pav. Vaiko k. Nr. 127 įkapės: 1 — segė, 2, 3 — apyrankėlės, 4, 5 — grandinė su klevo sėklos formos kabučiais, 6 — įvijėlė

21 pav. Segės: 1 — iš k. Nr. 127, 2 — iš k. Nr. 29, 3 — iš k. Nr. 38, 4 — iš k. Nr. 87

kos dalyje — kuršių, skalvių ir žemaičių gyven-toje teritorijoje.

Vyro kape Nr. 111 aptikta juostinė pusapvalio pjūvio smailėjančiais kiek užkeistais galais 0,5–0,7 cm pločio apyrankė.

Žiedų rasta nedaug, visi jie įvijiniai, 3–6 apvijų (k. Nr. 23, 24, 70, 76, 78, 79, 92, 95, 133), padaryti iš pusapvalės (k. Nr. 23, 24, 70, 76, 78, 133), apvalios (k. Nr. 79), keturkampės (k. Nr.

95) vielos ar siauros juostelės (k. Nr. 92). Šie papuošalai labai kuklūs, neornamentuoti. Įvijiniai žiedai neišsiskiria iš kaimyninių genčių bendralaikį papuošalų; vyrauja iki pat XII amžiaus.

Iš papuošalų dar paminėtini keliuose kapuose rasti klevo sėklos formos kabučiai, dažniausiai aptinkami kartu su grandinėle. Antai vaiko kape Nr. 127 rasta 17 cm ilgio grandinėle su į ją įkabintais 6 klevo sėklos formos kabučiais (pav. 20 : 5) ir kitas 7,7 cm ilgio grandinės fragmentas su tokiu pat kabučiu gale (pav. 20 : 4). Kape griaučiai buvo sunykę, ir nepavyko nustatyti, kaip grandinės nešiotos. Net neaišku, ar jomis buvo papuoštas drabužis ar galvos apdangalas, o galbūt žirgo apranga (kape rasti žąslai). Panašiai 2 kabučiai su grandinės gabaliuku rasti kape Nr. 110, vyro kape Nr. 82 — 5 cm ilgio grandinės dalis su įsegtu kabučiu (pav. 7 : 5), o kape Nr. 106 — tik 2 grandele sujungti kabučiai. Be to, dirvos paviršiuje aptikti dar keli pavieniai tokie kabučiai pateko į muziejų kaip atsitiktiniai radiniai.

Kabučių forma ir dydis truputį skiriasi. Jie nuo 3 iki 5 cm ilgio ir kartu su kilpele nuo 2,5 iki 4,5 cm aukščio. Viena pusė kartais puošta akute ar kelių akučių grupe, kilpelė — įkartėlėmis (pav. 20 : 5). Įdomu, kad į tą pačią grandinę kartais įkabunami skirtingo dydžio ir nevienodai pagražinti kabučiai.

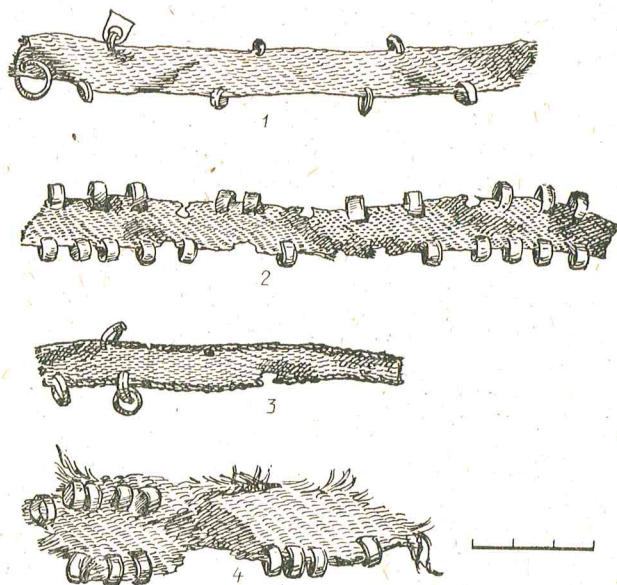
Panašių kabučių žinoma ir iš kitų žemaičių kapinynų, pvz., iš Juodsodės (Valatka V., 1969, pav. 7 : 4—6). Bet ypač jie būdingi žemaičių vakarinio pakraščio IX—XII a. kapinynams. Antai net 44 Bikavėnų kapuose rasta po 1—3 tokius kabučius. Pasitaikė jų ir kuršių VIII—IX a. kapuose, pvz.: Palangoje, Kašučiuose, Lazdininkuose. Čia jų dažniausiai aptinkama moterų kapuose, į smeigtuko kabutį įsegtų grandinėlių galuose.

Šių papuošalų nešiojimas atspindi kuršių ir žemaičių VIII—IX a. kultūrinius ryšius.

Lieka aptarti dar 2 radinių grupes — geriamųjų ragų liekanas ir pincetus, kurie nepriklauso nei papuošalams, nei darbo įrankiams.

Geriamųjų ragų liekanų aptikta vyrų kapuose Nr. 76, 98, 110, 112 ir 113. Tai gana reta įkapė. Vartoti menkai apkaustyti ragai — tik angos kraštas aprauktas žalvario skardele (pav. 9 : 6), o smaigalys jau nekaustytas. Be to, jie neturi IV—V a. kapuose randamų sunkių puošnių metalinių juostų, jungusių rago smaigalį ir angos apkalą. Juostos vietoje kartais pasitaiko žalvarinė grandinėle (k. Nr. 76, 113).

Geriamąjį ragą ne tik V—VIII a., bet ir vėliau žemaičiai retai dėjo į kapą. Antai Bikavėnuose iš 272 IX—XII a. mirusiųjų jis įdėtas tik 9. Upynoje iš 101 X—XI a. kapo vos dviejuose rasta

22 pav. Galvos juostos: 1, 3 — iš k. Nr. 41, 2 — iš k. Nr. 121, 4 — iš k. Nr. 78

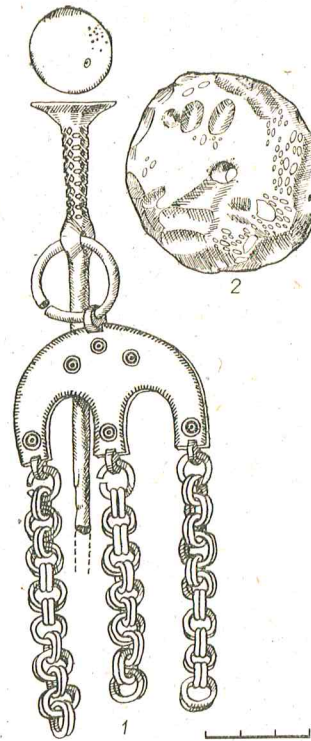
23 pav. Nuokamieniai smeigtukai su kabučiais ir grandinėlėmis iš suardyto kapo

geriamojo rago pėdsakų. Taigi VII—XII a. tik apie 2—3% žemaičių palaidoti su ragu. Šiuo atžvilgiu jų kapai artimi žiemgalių kapams, kuriuose ragas taip pat labai reta įkapė. Tuo tarpu kaimynai kuršiai VIII—XII a. dėjo po 1—2 ragus ir į vyrų, ir į moterų, ir į vaikų kapus. Štai Palangoje iš 374 mirusiųjų 111 (beveik 30%) palaidoti su šia įkape.

Žalvarinių pincetų rasta 2 vyrų kapuose. Kape Nr. 38 aptiktasis 5,6 cm ilgio, su 1,2 cm pločio žnyplėmis, odiniu dirželiu buvęs prikabin-tas prie segės. Kape Nr. 98 rastas 5,4 cm ilgio pincetas žalvarine grandinėle buvo pritvirtintas prie skliutakojės segės įvijos lankelio (pav. 9 : 4). Taigi nešiotas ant krūtinės tarsi kabutis. Įdomu, kad jis pasitaikė turtingiausiam Pože-rės kapinyno vyro kape.

Šiuo atžvilgiu žemaičių vyrų VII—VIII a. ka-pai neišsiskiria iš kitų I m. e. tūkstantmetyje Lietuvoje gyvenusių baltų genčių kapinynų. Da-bar Lietuvoje žinoma bent 16 plokštinių kapi-nynų ir pilkapynų, kuriuose dažniausiai turtin-guose vyrų kapuose rasta pincetų, pvz., Taura-pilio, Utenos raj., pilkapyje Nr. 5 (Tautavi-čius A., 1981, p. 30), Rūdaičių, Kretingos raj., VI a. kape Nr. 5 (Michelbertas M., 1968a, p. 97), Kašučių, Kretingos raj., VIII—IX a. kapuose Nr. 9, 23, 25, Vilkų Kampo, Silutės raj., VIII a. kape Nr. 6 (Nakaitė L., 1970, p. 53, pav. 9 : 2) ir kt. Panašiai pincetas randamas ir kitų baltų genčių turtingiausių vyrų kapuose. Štai prajot-vingių IV a. „kunigaikščio“ kape Švaicarijos, prie Suvalkų, pilkapyje Nr. 2 ant krūtinės šalia sidabru puoštų lankinių žieduotųjų segių aptik-ti 2 pincetai (Antoniewicz J., Kaczyński M., Oku-licz J., 1958, lent. 11 : 4, 5). Analogiškai jų pa-sitaiko rytų slavų IX—X a. kapuose (Авду-син Д. А., 1967, с. 21—25).

Todėl tyrinėtojai linkę manyti, kad pincetas ir geriamasis ragas buvo susiję su tam tikromis maginėmis apeigomis. Juos nešiojo ir, matyt, į

24 pav. Atsitiktiniai radiniai: 1 — smeigtukas, 2 — gintarinis verpstukas

kapą dėjo jas atliekantiems asmenims — iš pra-džių giminės, vėliau kaimo bendruomenės vyres-niesiems — vadams (Kietlińska A., 1960). Šis paprotys tikriausiai buvo paplitęs ir baltų gen-tyse, jį žinojo taip pat žemaičiai.

Taigi Požerės kapinyno tyrinėjimų duomenys liudija, kad VII—VIII a. žemaičių kultūra išlai-kė pagrindinius I m. e. tūkstantmečio viduryje susidariusius bruožus. VII—VIII a. daugiausia bendra ji turi su to paties laikotarpio žiemgalių kultūra, nors VIII a. stiprėja ryšiai su kuršiais, skalviais ir lamatiečiais.

МОГИЛЬНИК ПОЖЕРЕ

А. ТАУТАВИЧЮС

РЕЗЮМЕ

Могильник Пожере (Паэжерис) находится в Шилалском р-не (примерно в 90 км восточнее берега Балтийского моря). По сохранившимся данным 30-х гг., в северной части холма Карнага находилось несколько курганов с труположениями II—III вв., на южном — юго-восточном склоне имелись грунтовые погребения VII—IX вв., а наверху холма встречались погребения с трупосожжениями XIII—

XIV вв. и труположениями XV—XVI вв. Курганы и грунтовые погребения разрушались от хозяйственных работ, а также пострадали от любительских раскопок. С 1931—1932 гг. из разрушенных погребений в музей поступали отдельные изделия II—XIV вв. С 1938 г. эти находки упоминаются и в работах археологов.

В 1966 г. Институт истории АН ЛитССР и Историко-этнографический музей ЛитССР на южном склоне холма вскрыли 348 м² и обнаружили 132 погребения с труположениями VII—VIII вв. и остатки еще одного погребения того же времени на вспаханном поле восточнее исследованного участка (рис. 2).

Погребения находились близко друг от друга. Некоторые из них сохранились только частично. Покойники захоронены в грунтовых ямах в среднем величиной 2—2,3×0,7—0,9 м, для взрослых и от 0,5×0,8 до 0,7×1,6 м для детских погребений. Большинство погребений найдено на глубине 0,6—0,9 м, но отдельные находились на глубине 0,3—0,4 и 1—1,2 м. На дне некоторых погребальных ям сохранились следы деревянных гробов. Костяки сохранились плохо — только отдельные фрагменты костей. Судя по небольшим размерам погребальных ям и детским браслетам 41 погребение следует отнести к детским. Погребальный инвентарь позволяет выявить 39 мужских и 34 женских погребений, остальные 19 погребений не были определены.

Для мужских погребений характерна северо-западная (54% всех мужских погребений) и северо-восточная (23%) ориентация головы. Женщин чаще хоронили головой на юго-восток (38%). По сохранившимся следам костей видно, что руки покойников в основном были сложены на груди.

Погребальный инвентарь мужчин немногочислен и не разнообразен (рис. 4, 6—9). Оружие составляют 1—2 втульчатых наконечника копий (рис. 6:1; 7:6; 8:1, 2; 9:1, 2), черенковатые наконечники копий редки — найдены только в 2 погребениях (рис. 10). Сравнительно часто у головы покойного или сбоку в гроб клали широкий боевой нож (рис. 7:1; 8:3; 9:3). Орудия труда редки. Только двое мужчин (погребения № 42 и 60) захоронены с втульчатыми топорами (рис. 4:1; 6:2). В погребении № 82 найдена втульчатая пешня (рис. 7:3), иногда обнаруживали нож.

Украшения мужчин также немногочисленны. Только в погребении № 76 (рис. 4:2) найдена единственная в исследованных погребениях этого могильника шейная гривна (рис. 8:5). Чаще встречались арбалетовидная фибула (рис. 8:8, 9:4, 21:2—4) или железная посоховидная булава. Только в погребениях № 38 и 76 найдено по 1 браслету (рис. 8:4). Иногда в погребениях встречались еще подвески и цепочки (рис. 6:5, 7:5), спиральки (рис. 7:4) и 1—2 мелкие янтарные бусинки на груди покойного (рис. 6:6). Такие находки, как железная шпора из погребения № 60

(рис. 6:7), бронзовые пинцеты из погребений № 38 и 98 (рис. 9:4), железные пряжки (рис. 6:4), остатки оковок рога для питья (рис. 9:6), редки.

Характерной особенностью мужского погребального инвентаря является череп коня, найденный в 11 мужских и одном детском погребениях. Обычно голову коня клали в могилу немного выше покойного. В одном погребении найдены также следы костей конских ног, в некоторых вместе с черепом коня найдены и удила (рис. 6:3; 7:2).

В женских погребениях орудия труда также немногочисленны. Каменные пряслица найдены в 11 погребениях (рис. 12:5, 6; 14:7; 16:3; 17:6). Известна одна янтарная пряслица (рис. 24:1). Встречаются еще в женских погребениях шило (рис. 17:4), ножики. Более многочисленны украшения. Голову украшала бронзовая спираль у затылка (в диаметре около 2 и длиной до 15 см), заполненная толстыми шерстяными нитками (рис. 12:7; 14:9; 17:9), иногда волосы перевязаны лентой с маленькими бронзовыми колечками по краям (рис. 22), на шее ожерелье из тонких бронзовых спиралей (рис. 11:5; 12:4; 14:8). Только в погребении № 37 найдено ожерелье из 46 мелких зеленых и желтоватых стеклянных бусин. Наиболее характерное женское украшение — пара булавок, часто с цепочками и подвесками. Булавки довольно разнообразны: в 10 погребениях посоховидные, в 11 — крестовидные (рис. 13:1, 2; 14:1, 2; 15:1, 2; 16:2, 4; 17:1, 2) и в 4 — булавки с расширяющимися трубковидными головками (рис. 11:1, 2; 12:1, 2). Несколько булавок поступило как случайные находки из разрушенных погребений (рис. 23; 24:1). Булавки положены на груди, часто одна над другой, а цепочки иногда обмотаны вокруг булавок, обычно у булавок бывают 1—2 маленькие янтарные бусинки (рис. 13:5, 6; 14:5, 6; 15:4; 16:1), шерстяной ниткой привязанные к булавкам, по-видимому, их носили в качестве амулетов.

Женщины надевали по одному браслету на обе руки. Наиболее многочисленны цилиндрические — манжетовидные — браслеты с продольным треугольным ребром посередине (рис. 11:3, 12:3, 13:3, 4, 14:3, 4, 15:3, 17:3). Обычно на обеих руках браслеты были одинаковые. Только в погребении № 58 обнаружены браслеты разной формы (рис. 16:5, 6), в нем найден единственный браслет с утолщенными концами (рис. 16:5). В погребении № 33 — спиральные браслеты. Немного чаще, чем в мужских погребениях, найдены спиральные перстни.

Около 1/3 детских погребений была без погребального инвентаря, а в остальных — скромный инвентарь. Из орудий труда в них встречались пряслица, ножи (рис. 18:3). Из украшений в детских погребениях найдены булавки (рис. 19:1), иногда фибулы (рис. 18:1; 20:1), спиральные браслеты (рис. 19:2, 3; 20:2, 3), цепочки и подвески (рис. 20:4, 5), спирали, янтарные бусинки или кусок янтаря.

Украшения бронзовые, исключение составляют только некоторые железные посоховидные булавки и железная фибула из детского погребения № 115 (рис. 18:1). В целом инвентарь могильника скромный, отсутствуют серебряные и украшенные серебром изделия. Видимо, могильник оставила небольшая деревенская община.

Погребальный инвентарь, особенно фибулы, булавки и браслеты, позволяют датировать погребения VII—VIII вв. Погребальный обряд и инвентарь характерны не только для данного памятника, но и для других могильников Центральной Жемайтии (Жвиляй, Каш-

тауналяй, Мауджэрай), относящихся к этому же времени. Ряд явлений погребального обряда, прослеживаемых в могильнике Пожере (обычай класть в могилу мужчины голову коня, булавки женщинам на грудь, прикреплять к булавкам и фибулам янтарные бусинки и т. д.), наблюдается на данной территории с V—VI вв. Об этом говорят материалы могильников Мауджэрай и Саугиняй (см. статьи в данном сб.). Такие черты погребального обряда сохранились и в IX—XII вв., о чем свидетельствуют материалы исследований могильников Бикавенай, Упина и др. Устойчивость погребального обряда позволяет могильник Пожере отнести к жемайтским племенам, упомянутым на данной территории в XIII в., и предполагать, что эти племена проживали здесь с V—VI вв.

Погребальный инвентарь могильника Пожере указывает на близость материальной культуры жемайтов VII—VIII вв. и земгалов, хотя имеются некоторые общие элементы с культурой скалвов и куршей.

APIE VIENĄ GALVOS PAPUOŠALĄ

REGINA VOLKAITE-KULIKAUSKIENE

Jau daugiau kaip keturi dešimtmečiai praėjo nuo pirmo mėginimo, remiantis archeologiniais duomenimis, rekonstruoti Lietuvos pajūrio gyventojų drabužius. Tai buvo nedidelis D. Vėcold straipsnelis su keliais rekonstrukciniais piešiniais, kuriuose pavaizduota I m. e. tūkstantmečio moterų galvos danga ir jos papuošalai (Watzold D., 1939, p. 116—120). Didesnio ir išsamesnio darbo apie visą Lietuvos teritoriją su-
laukta tik 1958 metais. Tada „Lietuvių liaudies meno“ serijoje pasirodė knyga, skirta senovės lietuvių papuošalams. Ją drauge su R. Rimantiene parengė šių eilučių autorė (LLM, t. 1, 1958). Sukauptos gausios archeologinės medžiagos pagrindu buvo mėginta rekonstruoti I m. e. tūkstantmečio ir II pradžios moterų ir vyrų drabužius. Ir čia daug vietos skirta moterų galvos dangai, jos papuošalams, nes kaip tik tam turėta daugiausia šaltinių. Pagal darbo profilį papuošalai ir rekonstruojami drabužiai, tarp jų ir galvos danga, daugiau nagrinėti meniniu požiūriu. Todėl iškilo reikalas apie galvos dangą ir jos papuošalus parengti išsamesnį straipsnį, pasekti šios drabužių dalies raidą I tūkstantmetyje ir II pradžioje, parodyti sritinius skirtumus ir apskritai padaryti kai kurias istorines išvadas (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959, p. 30—53). Augant archeologinių paminklų tyrinėjimų mastui ir kaupiantis šaltiniams, archeologai vis dažniau atkreipia dėmesį į šią tyrinė-

jimų sritį. Atsiranda straipsnių, kuriuose kalbama apie galvos dangą ir jos papuošalus remiantis vieno kurio paminklo duomenimis (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 41—51; Tautavičius A., 1970, p. 112—114; Nakaitė L., 1972, p. 126—128; Michelbertas M., 1972, p. 121—130). Plačiau tai nagrinėjama monografijoje „Lietuviai IX—XII amžiais“, parengtoje straipsnio autorės. Skyriuje „Drabužiai“ bene išsamiausiai aptariama galvos danga ir jos papuošalai (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 120—138). Tiesa, šie tyrinėjimai apima IX—XII amžių. Pastebėtina, jog ligi šiol atlikti tyrinėjimai ir chronologiniu, ir teritoriniu požiūriu labai netolygūs. Tai lėmė šaltiniai. Geriausiai gali būti rekonstruojamos atskiros drabužių dalys, o kartu ir galvos danga remiantis griautiniais (nedegintais) kapais, nes vien juose pirminėje padėtyje randame ne tik papuošalus, bet kartais ir užsikonservavusių drabužių liekanų. Todėl ligi šiol daugiausia duomenų turime iš Lietuvos pajūrio, šiaurinių ir vakarinių rajonų, kur ilgiau negu kitose Lietuvos dalyse vyravo paprotys mirusiųosius laidoti nedegintus. Gerokai mažiau šaltinių yra iš centrinės ir rytų Lietuvos, nes kaip tik čia anksčiausiai pradėti deginti mirusieji: nuo I m. e. tūkstantmečio vidurio mirusiųjų deginimo paprotys įsigalėjo rytų Lietuvoje, o iš čia pamažu plito į vidurio Lietuvą. Todėl mums rūpimų šaltinių iš šių sričių